FAHRÎ AHMED VE ŞATHİYE ŞERHİ

Üzeyir ASLAN[*]

ÖZET

Aşırı sözler içeren, meczupların sözlerine benzeyen, görünüşte saçma fakat şerhi hâlinde anlamlı olduğu anlaşılan; Allah'la tekellüfsüz, şakalı bir eda ile konuşur gibi yazılan manzumelere şathiye denir. Edebiyatımızda en eski örneği Mevlânâ'ya izafe edilen şathiye, başta Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal olmak üzere pek çok şair tarafından kaleme alınmıştır. Bu makalenin konusu XVIII. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Fahrî Ahmed ve onun şathiye şerhidir. Fahrî tarafından şerh edilen Mütfü Babaya ait şathiye; akla aykırı, saçma görünen ve dinleyeni güldürüp düşündüren şathiyeler sınıfına girer. Mütfü Babanın şathiyesi Yunus Emre'nin ve Kaygusuz Abdal'ın şathiyelerini andırmaktadır. Fahrî'nin de bu şathiyeye naziresi bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, şath, şathiye, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Müftü Baba, Fahrî Ahmed, Celvetiyye, Şarköy.

A COMMENTARY ON A SHATHIYYA OF MUFTI BABA BY FAKHRI AHMAD

ABSTRACT

Shathiya comes from an Arabic word shath means outrance, excess and beyond measure. It is also a soufi term and is spoken whilst the ecstatic is in a state of spiritual intoxication. To the outsider his utterance may appear to contradict the sacred law to be pretentious, thoughtless and verging on shirk. Shathiya is one of Turkish literary terms used for some poems which were written by soufi poets like Mawlana Jalal al-din, Yunus Amra and Qaygusuz Abdal. It contains ecstatic utterances and is a type of literary and also its commentaries costitutes an other type in Turkish literature. When someone reads these poems he must think that all are funny, foolish and rubbish, but they includes vairous senses from soufi terminology. Mufti Baba's shathiyya is one of them which was commented by Fakhri Ahmad (d. 1799) who also wrote an imatating poem.

[*] Dr, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, uaslan@marmara.edu.tr.

Key Words: Commentary (serh), shath, shathiyya, Yunus Amra, Qaygusuz Abdal, Mufti Baba, Fakhri Ahmad, Jelvatiyya, Shehrkyuy.

1. Giriş

Şathiye, şath + iyye (Ar. masdar eki)den meydana gelir.[1] Şath (<Ar. ş-ṭ-ḥ 'ölçüyü kaçır-') sarsılma, hareket, yürüme, titreme; çelişkili ifade, saçmalama, gevezelik; mizah, şaka, eğlence, maskaralık; raks ve oyun anlamlarına gelir. Pazarlıkta şath etme 'fiyatı aşırı düşürme veya yükseltme', deve şath etme 'devenin hastalığının ortaya çıkması', yarışta şath etme 'rakibi geçme' ve şarabı şath etme 'şarabı inceltme' gibi deyim anlamlar oluşturur. IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf terimi olarak kullanılmaya başlar ve 'sıradışılık, aşırılık, ölçülebilirliğin ötesinde olma ve coşkunluğu ifade eder. Şath, yolu tamamlamış sofinin cem makamında[2] söylediği sözdür.[3] Görünüşte kendinde, fakat kalben sarhoş olan sofinin gizli tutması gereken sırları açığa vurması demektir. Sofi, bu sözleri vecd ve istiğrak hâlinde iken iradesi dışında söyler. Dıştan bakıldığında aşırı, akla ve şeriata aykırı görünen ama aslında tasavvufî bir hakikati ifade eden sözlerdir bunlar,[4] Hallac-ı Mansur [ö. 922]un "Enel-hak",

[1] Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı'ya göre kelime aslında ş-h-t (<Ar. 'uzak durmak, uzak kalmak, kibrit yakmak, çakmak')dan gelir, fakat sonraları şath'dan türemiştir, bkz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, *Türk Edebiyatında Şathiye,* Akçağ yayını, Ankara 2001, s. 3.

[2] Cem; hakkı halksız temaşa etme, halkı değil hakkı seyretme, her şeyi Allah'tan görme makamıdır, bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Marifet yayını, İstanbul 1995, s. 116.

[3] Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 9.

[4] Tahsin Yazıcı, "Şath", *İA,* İstanbul 1979, c. XI, ss. 350-351. benzer bilgi için bkz. Cahid Baltacı, *Tasavvuf Lügati,* Elif neşriyat, İstanbul 1981, s. 156; Necla Pekolcay ve Emine Sevim, *Yunus Emre'nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri-Yunus Emre'nin Bir Eseriyle İlgili Şerhlerin Yazmaları,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1991, s. 59; Fouad Kamel, *Dictionary for Soufi Terms,* Dar al-Jil, Beyrouth 1993, s. 77; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* Rehber yayını, Ankara 1997, ss. 660-662; Safer Baba, *Istılahat-ı sofiyye fi-vatan-ı asliyye: Tasavvuf Terimleri,* Hetenketen yayını, İstanbul 1998, s. 263; İsmail Kara ve İskender Pala, "Şathiye", *Dergâh TDEA,* İstanbul 1998, c. VIII, ss. 108-109; Amatullah Armstrong, *Sufi Terminology (al-Qamus al-sufi): The Mystical Language of Islam,* Ferozsons Ltd, Karachi-Pakistan 2001, ss. 214-215; Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 4; John Renard, *Historical Dictionary of Sufism,* Scareciow Press, Toronto 2005, s. 78; *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* ed. Zafer Erginli, Kalem yayını, İstanbul 2006, ss. 948-952; Seyyid Cafer Seccadî, *Ferheng-i Istılahât u ta'birat-ı irfanî: Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü (Açıklamalı ve Alfabetik),* çev. Hakkı Uygur, Ensar neşriyat, İstanbul 2007, ss. 437-438.

Muhyiddin-i Arabî [1164-1241]nin "Sizin tanrınız benim ayağımın altındadır" sözleri gibi.

Şathiye ise, şath 'aşırı' sözler içeren manzum ve mensur metinleri adlandırmak üzere kullanılan edebî bir terimdir.[5] Ahmet Talat Onay [ö. 1956] şathiyeyi, dudaklarda bir tebessüm uyandırmak amacıyla söylenen manzumeler olarak tanımlar.[6] Ona göre en güzel şathiye örnekleri mizahî destanlardır; Turabî [ö. 1868]nin Zampara destanı, Bezmî ve Şemsî [ö. 1892]nin Evlenme destanları, Kâmilî'nin Sanat destanı, Rasim ve Sevdaî'nin Miras destanları, Seyranî [1807-1866] ve Erbabî [1805-1884]nin Nasihat destanları gibi.[7] Ayrıca Onay, Anadoluda yüzük oyunu sırasında ya da Çankırı yöresinde "arap verme âdeti"nde[8] söylenen tekerlemeleri de şathiye örneği olarak kabul eder.[9] Görüldüğü gibi o şathiyeyi genel anlamda değerlendirmektedir. Onay, sofilerce söylenen manzumeler için ise "Şathiye-i sofiyâne" terimini kullanır ve meczupların sözlerini takliden yazılmış; görünüşte saçma, fakat şerhi hâlinde anlamlı olduğu anlaşılan eserler tanımını yapar.[10]

Abdurrahman Güzel, şathiyeyi "Allah'la tekellüfsüz, şakalı bir eda ile konuşur gibi yazılan manzumelere verilen ad" biçiminde tanımlar.[11] Şathiyelerle ancak erbabının anlayabileceği remizler izah edilir, bunlar kalbî ve hissî sözlerdir. Alay ve hezliyyatın öne çıktığı şiirleri şathiye olarak değerlendirmek doğru değildir, zira böyle şiirler özellikle Bektaşî şairlerde görülmektedir. Gerçek şathiyelerde bir sekr (ilâhî sarhoşluk) hâlinin yanında vahdet-i vücut sırrının düğümlendiği görülür.[12]

Şathiyeyi; cem makamındaki sofinin sekr hâlinde söylediği sofiyane söz, bu makamın hakikatlerini anlatan remiz ve şiirler olarak tanımlayan Cemal Kurnaz ile Mustafa Tatçı, sembolik anlatım

[5] İsmail Kara ve İskender Pala, a.g.md, s. 108.
[6] Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i,* haz: Cemal Kurnaz, Akçağ yayını, Ankara 1996, s. 357. Aynı tanım için bkz. Abdurrahman Güzel, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı-III (Halk Şiiri),* sayı 445-450/Ocak-Haziran 1989, s. 324; Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 4.
[7] Develili Âşık Ali Çatak, *Bütün Yönleriyle Seyranî,* Bayrak Yayımcılık, Kayseri 1992, s. 421; Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 359.
[8] Arap verme âdeti şudur: Her hafta bir hanede toplanılır, hane sahibi yârânı ağırlamakla yükümlüdür. Gecenin sonunda ziyafet nöbeti (ocak nöbeti denir) kime gelmişse zilli maşa ile def ona verilir. Zilli maşa ile defin adı "arap"tır. Yârân toplanır, saz eşliğinde tekerleme söyler ve arabı sırası gelen kişiye verir, bkz. Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 360.
[9] Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 363.
[10] Ahmet Talat Onay, a.g.e, s. 366.
[11] Abdurrahman Güzel, a.g.e, s. 324.
[12] Abdurrahman Güzel, a.g.e, s. 326.

özelliğinden dolayı şathiyeye "işaret dili, kuşdili,[13] agrebül-garaib" de denildiğini belirtir.[14] Genel şathiyelerden söz etmeden sofiyane şathiyeleri ele alır ve bu şiirlerin içerik özelliklerini dikkate alarak sınıflandırma yapar. Onay, Kurnaz ve Tatçı'nın görüşlerinden hareketle Şathiye ile ilgili şu sınıflandırma yapılabilir:

1. genel şathiyeler

2. sofiyane şathiyeler:

a) Cem makamındaki sofinin vecd ve istiğrak hâlinde söylediği, görünüşte akla ve şeriata aykırı olan şathiyeler[15]

b) Cennet isteği ve cehennem korkusuyla hareket eden zahid tipini alaya alan, bundan dolayı da inanca saygısızlık gibi görünen şathiyeler[16]

c) Akla aykırı, saçma görünen ve dinleyeni güldürüp düşündüren şathiyeler[17]

Edebiyatımızda bilinen en eski şathiye örneği Mevlana Celaleddin-i Rumî [1207-1273]ye izafe edilen:

---

[13] Kuş dili ile ilgili geniş bilgi için bkz. Erdal Şahin, "Kuş Dili", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler,* ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, Picus yayını, İstanbul 2008, ss. 11-34.

[14] Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 35.

[15] Yunus Emre'nin:

Kar yagdıran buz donduran hayvanlara rızkın véren
Şöyle bilün ol mahlûka ol rahîm ü rahmân benem

matlalı manzumesi gibi, bkz. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-II: Tenkitli Metin,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1990, s. 205.

[16] Edib Harabî [1853-1917]nin:

Éy zâhid şarâba eyle ihtirâm
Müslümân ol terk ét bu kıyl ü kâli
Ehline helâldir nâ-ehle harâm
Biz içeriz bize yokdur vebâli

dörtlüğü gibi, bkz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 39.

[17] Yunus Emre'nin:

Çıkdum erük dalına anda yédüm üzümi
Bostan issi kakıyup dér ne yérsin kozumı

matlaı ile başlayan manzumesi gibi, bkz. Mustafa Tatçı, a.g.e, s. 405. Kaygusuz Abdal [ö. 1444]ın:

Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmaga
Kertenkele dirilmiş diler Kırım geçmege

matlalı manzumesi gibi, bkz. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî),* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1981, s. 161. Âşıkî'nin:

Çıkdum bâdâm dalına anda yédüm üzümi
Ol dem ki üzüm yédüm ma□nî buldum özümi

matlalı manzumesi gibi, bkz. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri,* Kitabevi yayını, İstanbul 2000, s. 81.

Dûş vakt-i subh-dam dar-çarh pâyân yâftam

Dar-miyân-i dâna-i haşhâş sindân yâftam

[= Dün gece seher vakti gökte nihayet buldum, haşhaş tanesi içinde örs buldum] matla'lı Farsça manzumedir.[18] Daha sonra Yunus Emre [1240-1320-21],[19] Âşıkî [1392-1484],[20] Dukagin-zade Ahmed [ö. 1556],[21] Hayretî,[22] Muhtefî [ö. 1615],[23] Niyazî-i Mısrî [ö. 1694],[24] Âşık Ömer [1635-1707][25] ve Sahfî [ö. 1733]nin[26] de şathiye yazdığını biliyoruz.[27]

---

[18] Fuad Köprülü [1890-1966], *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilâvelerle yayıma haz: Orhan F. Köprülü, 8. bs, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1993, s. 298; Necla Pekolcay ve Emine Sevim, a.g.e, ss. 59-61. Manzume Emir-i Buharî [ö. 1516] tarafından şerh edilmiştir, şerh metni için bkz. Amil Çelebioğlu [20 Nisan 1934-2 Temmuz 1990], "Hz. Mevlana'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1998, ss. 519-524.

[19] Yunus Emre'ye izafe edilen manzumenin matla beyti aşağıdadır:

Adım adım ilerü béş ¤âlemden içerü

On sekiz bin hicâbı gecdüm bir tag içinde

Manzumenin şerhi için bkz. Amil Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler, Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul 1992, ss. 73-82; a.g.m, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1998, ss. 553-561.

[20] Âşıkî'nin şathiye örneği için bkz. 17. dipnot.

[21] Dükagin-zade Ahmed'in şathiyesinin matla beyti şöyledir:

Dinler isen hâlümi eydeyüm éy nev-cevân

Lîk benüm müşkilüm eyleyi vérgil ¤iyân

M[ustafa] Nejat Sefercioğlu, *Dükakin-zade Ahmed Bey Divanı-Gazeller,* Bitirme tezi, [AÜ Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi] Türk Edebiyatı kürsüsü, 1970-1971, s. 188; Hüseyin Süzen, *Dükakinzade Ahmed Bey Divanı –İnceleme-Tenkitli Metin-,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 303.

[22] Hayretî'nin:

Sînemün bâgında bitmiş bir ağaçda dört dal

Biri elma biri hurma biri sükker biri bal

matlalı manzumesi Hayretî [ö. 1535] Divanı'nda yer almamaktadır, bkz. Hayretî, *Divan,* Tenkidli basım, haz: Mehmed Çavuşoğlu ve M. Ali Tanyeri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1981, xxiv+448 s. Hayretî'nin şathiyesi Âşık Ömer'inki ile aynıdır, bkz. 25. dipnot. Âşık Ömer'in şathiyesi Hayretî'ye izafe edilmiş olabilir.

[23] Muhtefî'nin:

İşbu deme erince üç kez dogdum âneden

Bunca yavrı uçurdum nice âşiyâneden

matlaı ile başlayan manzumesi için bkz. Ömür Ceylan, a.g.e, s. 89.

[24] Niyazî-i Mısrî'nin:

Ahvâl-i ser-encâmım bu sâ¤ate érince

Déyem sana icmâlin tâ gâyete érince

matlalı manzumesi için bkz. Kenan Erdoğan, *Niyazî-i Mısrî Divanı,* Akçağ yayını, Ankara 1998, s. 165.

[25] Âşık Ömer'in:

Sînemün bâgında bitmiş bir ağaçda iki dal

Bu makalenin konusu XVIII. yüzyıl mutasavvıf şairlerinden Fahrî Ahmed ve onun şathiye şerhidir. Fahrî tarafından şerh edilen Mütfü Babaya ait şathiye; akla aykırı, saçma görünen ve dinleyeni güldürüp düşündüren şathiyeler sınıfına girer. Mütfü Babanın şathiyesi Yunus Emre'nin:

Çıkdum erik dalına anda yédüm üzümi

ve Kaygusuz Abdal'ın:

Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmaga

mısraı ile başlayan şathiyelerini andırmaktadır. Fahrî'nin de bu şathiyeye naziresi bulunmaktadır.

Fahrî ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanılmadığından bu makalenin ilk olduğunu sanıyoruz. Burada Fahrî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durduk, tahlil yöntemini kullanarak şathiyedeki mecaz anlam yüklenmiş tasavvufî unsurları sıraladık ve şathiye şerhinin tam metnini verdik. Bu çalışma ile şathiye metinlerinin anlaşılmasına katkı yapmayı amaçlıyoruz.

2. Fahrî Ahmed ve Şathiye Şerhi

2.1. Fahrî Ahmed, Hayatı ve Eserleri

2.1.1. Hayatı

Fahrî ile ilgili kaynaklar sınırlı ve birbirinin tekrarı mahiyette olduğundan elde edilen bilgiler yeterli değildir.[28] Fahrî'nin adı

Biri elma biri hurma biri sükker biri bal

matlalı manzume için bkz. Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri,* Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul (tarihsiz), ss. 437-444.

[26] Sahfî'nin:

Seyr eyledüm cihânı halk bend ile giriftâr
Âzâd bölügünden yok dertlüde tîmâr

matlaı ile başlayan manzumesi için bkz. Ömür Ceylan, a.g.e, s. 110.

[27] Şathiye yazan başka şairler ve şiirleri için bkz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı, a.g.e, ss. 63-165.

[28] Fahrî hakkında kısa bilgi veren kaynaklar şunlardır: Fatin Davud [1813-1866], *Hâtimetü' l-eş'âr,* İstanbul 1271, ss. 325-326; Ş[emseddin] Sami [1850-1904], *Kâmûsu' l-a'lâm (Tarih ve Coğrafya Lügatı),* Mihran Matbaası, İstanbul 1898, c. V, s. 3345; Mehmed Süreyya [ö. 1908], *Sicill-i Osmanî: Tezkire-i meşâhir-i Osmanî,* Yayına haz: Nuri Akbayar, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali Kahraman, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul 1996, c. II, s. 504; Bursalı Mehmed Tahir [1861-1924], *Osmanlı Müellifleri,* haz: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral yayını, İstanbul 1972, c. I, s. 97; İnehan-zade Mehmet Nail Tuman [ö. 1958], *Tuhfe-i Nailî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri,* haz: Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı,

Ahmed, lâkabı Fahreddin olup Gelibolu yakınındaki Şehr köyünde [=Tekirdağ-Şarköy] dünyaya gelmiştir.[29] Doğum tarihini bilmiyoruz. Ailesi, öğrenimi ve mesleği hakkında da bir bilgiye ulaşamadık. Eserlerinden Arapça ve Farsçayı iyi bildiği, dolayısıyla iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır. Fahrî, Celvetiyye tarikatı şeyhlerinden Zâtî Süleyman Efendinin [ö. 1738] müritlerindendir.[30] Süleyman Efendinin ölümünden sonra yerine geçen oğlu Şâhî Hüseyin Efendi [ö. 1778] vasıtası ile sülûkünü tamamlamıştır.[31] Tarikata ne zaman girdiği ve

Bizim Büro yayını, Ankara 2001, ss. 754-755; *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu,* c. III, fasikül II, s. 887.

[29] Fahrî, *Şerh-i elif-name,* Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İ. Saib Yazmaları, no. 636, 15[b]/8-18.

[30] Zâtî Süleyman, Geliboluludur. Keşan'a yerleşmiş, 1738'de orada ölmüştür. Bursalı İsmail Hakkî-i Bursevî'nin halifelerindendir. Eserleri: 1-Divan: Bir nüshası Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 92'de (20 yk.) bulunan eser, Takvim-i Vekayi Matbaası'nda 1257/1841'de (58 s.) basılmıştır. Ayrıca Mehmet Arslan'ın, *Zâtî Süleyman Efendi: Divan ve Sevanihu' n-nevâdir fî- ma'rifeti' l-anâsır* (Dilek Matbaası, Sivas 1994, 173 s.) adlı çalışması da bulunmaktadır. 2-Miftâhu' l-mesâ'il: Bir nüshası Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 29 (23 yk.)dadır. Ayrıca tez olarak hazırlanmıştır: Asuman Omay, *Zâtî Süleyman Efendi, Miftâhu' l-mesâ'il,* Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2001, 70 s, YÖK Ulusal Tez Merkezi no. 108696. 3-Sevânihu' n-nevâdir fî-ma'rifeti' l-'anâsır: Matbaa-i Amire'de 1275/1859'te basılmıştır. Bir nüshası Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 7 (24 yk.)dedir. 4-Şerh-i kasîde-i Hakkî: Bir nüshası Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud no. 2746'da 41-66 yk.ları arasındadır. 5-Şerh-i Gazel-i Nakşî: Bir nüshası Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayi Efendi no. 592 (7 yk.)dedir. Zâtî Süleyman Efendi ve Celvetîlik ile ilgili bir doktora çalışması da bulunmaktadır: Selami Şimşek, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik,* Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2005, 330 s, YÖK Ulusal Tez Merkezi no. 162944.

[31] Fahrî'nin tarikat silsilesi Hüseyin Şâhî Efendi kolundan İsmail Hakkî-i Bursevî'ye, ondan da Aziz Mahmud Hüdayî'ye ulaşır. Fahrî'nin silsilesi şöyledir: Aziz Mahmud Hüdayî [ö. 1628], Dizdar-zade Mu'kad Ahmed Efendi [ö. 1639], Zâkir-zade Abdullah Efendi [ö. 1657], Osman İlâhî Efendi [ö. 1690], İsmail Hakkí-i Bursevî [ö. 1724], Mehmed Bahaüddin İsmail Efendi [ö. 1725], Zâtî Süleyman Efendi [ö. 1738], Hüseyin Efendi [ö. 1763], Pertev Ahmed Efendi [ö. 1768], Hüseyin Şâhî Efendi [ö. 1778], Şemseddin Efendi [ö. 1785], Mustafa İlyas Efendi [ö. 1792] ve Fahrî Ahmed Efendi [ö. 1799], bkz. Osman Ustaoğlu, *Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri,* Filiz Matbaası, Ankara 2001, c. I, s. 304.

Fahrî Divanı'nda Şâhî'nin ölümüne yazılmış bir tarih kıt'ası yer almaktadır, kıt'a şudur:

Târîh-i ¤azîz kuddisa sırruhu
Fâ¤ilâtün fâ¤ilâtün fâ¤ilâtün fâ¤ilün
Remel: -+-- -+-- -+-- -+-

1. *Éy sevâd-ı a¤zam-ı ¤ilmüƈ l-kemâl-i ma¤rifet*
   Sırr-ı mübhem ¤allemeƈ l-esmâya mahrem müntebeh
2. *Şâhid-i şîrîn keremnâ vü ¤arûs-ı kibriyâ*
   Taht-ı iklîm-i ledünne mâlik olmuş pâdşeh
3. *Gerçi kim Şâhî dénürdi sana lîkin şâhlar*
   Eyleye dervâze-i lutfun yériydi câygeh
4. *Fürkatünle oldı zehr el vére deryâ-yı cihân*

yolu hangi tarihte tamamladığı bilinmemektedir. Halife olduktan sonra yine memleketine dönmüş olmalıdır, nitekim eserlerinin bir kısmının yer aldığı Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayî Tekkesi 1254 numaralı mecmuanın 47[b]-50[a] yk.ları arasında Mürefte[32] dervişlerinin zemmini reddeden, ayana yazılmış bir mektubu bulunmaktadır. Fahrî, hayatının sonlarına doğru İstanbul'a gelerek Müftü Hamamı[33] Ali Çelebi Mescidi[34] yakınındaki evinde inzivaya çekilmiştir.[35] Geliş sebebi Şarköy halkı ile anlaşmazlığa düşmesidir.[36] 1799 yılında vefat ederek aynı mescit haziresine gömülmüş olmalıdır.[37] Hazire bugün mevcut değildir.

Ebr eşk-efşân olup giydi siyeh mihr ile meh
5. *N'oldı ol hurşiyd-i rahşân-ı cemâlün seyr édüp*
Zulmet-i fürkatle kıldun hâne-i kalbim siyeh
6. *Câmi¤-i ma¤nâ-yı ¤irfândır vucûdun mushafi*
Tâlib-i esmâya andan feth olurdı togrı reh
7. *Nûr-ı ¤âlem-tâb idi gûyâ nigâhun ¤âşıka*
İltifâtunla ziyâdâr oldı çok kalbi tebeh
8. *Meşk-i ¤irfânı senün destünden aldı tıfl-ı dil*
Nice el vérsün diger ta¤lîmine kılmak nigeh
9. *Bâri ol dârû-yı rûhâniyyetünle kıl ¤ilâc*
Éy tabîb-i hâzık-ı imrâz-ı kalbim gâh u geh
10. *Kâçilim ma¤nen dahi ersem harîm-i vasluna*
N'eyleyem reh-zenlik eyler ana da nefs-i sefeh
11. *Böyle mâtem ravza-i ¤âlemde kim görmüş ¤aceb*
Gonçe çâk ister girîbânın sezâ giyüp küleh
12. *Ey felek bir kâr-ı nâ-hem-râh-ı akdâm eyledün*
Gûş éden dér geldi ol kambûra varısa ¤ateh
13. *Zîra ol müşkil-küşâ-yı fenn-i esmânun dirîg*
Melceçin hâk étdün ey gaddâr-ı ¤âlem bî-güneh
14. *Çün bu gülzâr-ı fenâdan kutb-ı vakt oldı rahîl*
Eyledi kandîl-i ¤arşı murg-ı rûhı cilvegeh
15. *Bendesi Fahrîye ilhâm oldı bir târîh-i tâm*
Rûh-ı Şâhî oldı iklîm-i bakâya pâdşeh

Rûh=214, şâhî=316, oldı=51, iklîm=181, bakâya=118, pâdşeh=312, Toplam=1192 (1778)

Fahrî, *Dîvan,* Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayî Tekkesi no. 1254/1, 32[b].

[32] Bugün Tekirdağ-Şarköy'e bağlı bir beldedir.

[33] Evliya Çelebi [ö. 1672], *Seyahat-name'* sinde Müftü Hamamı'nın Müftü Ali Camii yakınında olduğunu söyler, bkz. Yüksel Yoldaş Demircanlı, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, İstanbul (tarihsiz), s. 407. Hamam bugün mevcut değildir.

[34] Zembilli Ali Cemalî Efendi [ö. 1526] Mescidi'dir, mescit için bkz. Ayvansarayî Hafız Hüseyin [ö. 1787], *Hadîkatü' l-cevâmi',* telifi: 1781, zeyil ve ilâveler: Ali Satı Efendi [ö. 1842] ve Süleyman Besim, 1. bs. 1865; haz: İhsan Erzi [1920-1987], Tercüman yayını, İstanbul 1987, s. c. II, ss. 55-56; haz: Ahmed Nezih Galitekin, İşaret yayını, İstanbul 2001, s. 270.

[35] Fahrî, *Şerh-i elif-name,* 15[b]/8-18.

[36] Fahrî, a.g.e, aynı yer.

[37] Fahrî hakkında bilgi veren Fatin, onun Kasım Paşa civarında bulunan Ali Efendi Tekkesi haziresinde medfun olduğunu söyler, Fatin, a.g.e, s. 326; Mehmed Süreyya,

2.1.2. Eserleri

Fahrî'nin tespit edebildiğimiz eserleri şunlardır;

a) Divan: Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayî Efendi no. 1254'te bulunan 61 yk.lık mecmuanın 1^{b}-43^{a} yk.ları arasında yer alır. Eserde münâcât, na't, gazel ve ilâhîden oluşan 225 adet manzume ile 27 tarih kıtası bulunmaktadır.

Baş:

ʿAyn-râ bâ-ʿayn az-ʿaynaş sanâ

Hamd-i bî-had zât-i pâkaş-râ sazâ

Son:

Éy sipehsâlâr-ı gayret v'ey dilîr-i nâmdâr

Zâtın aʿlâ eylesün ânâ-fe-ânâ Kirdgâr

b) Şerh-i şathiye-i Müftü Baba

c) Şerh-i elif-name: Fahrî'nin Nesîb adlı dervişinin:

Elifden başladı dil bâda buldı sırr-ı rûhânî

*Tedennî eyleyüp tâdan sebât ümmîd **é**düp sâda*

matla'lı manzumesinin şerhidir. AÜ DTCF İ. Saib no. 636/1'de olup yazmanın 1^{b}-18^{a} yk.ı arasında yer alır.

ç) Şerh-i gulşan-i vahdat: Zâtî Süleyman Efendinin başlayıp bitiremediği Şâhidî İbrahim Dede [ö. 1524]ye ait *Gulşan-i vahdat* adlı eserin şerhidir, Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayî Efendi no. 1254/4'te 50^{b}-60^{a} yk.ları arasında yer alır.

d) Kaside-i sülûk: Fahrî'nin sülûke dair 29 beyitlik manzumesidir. Kaside:

İşit éy sâlik-i mülk-i hakīkat

Nedir seyr-i sülûk-i ādamiyyet

Bursalı Mehmed Tahir, Nail Tuman ve *TYDK* aynı bilgiyi tekrar ederler. Burada bir karışıklık meydana gelmiş olabilir, çünkü *Elif-name* şerhinde onun «…âstâne-i aliyyede Müfti Ali Çelebi Hamamı kurbı ve mescid-i şerîfi ittisâlında sûret-i inzivâda» olduğu belirtilmektedir. Müftü Hamamı'ndaki Ali Çelebi (Zembilli Ali Cemalî Efendi) Mescidi ile Kasım Paşa'daki Ali Efendi Tekkesi karıştırılmış olmalıdır. 1850'lerde Kasım Paşa'da Ali Efendi Tekkesi adıyla bir zaviyenin var olduğu bilinmektedir, bkz. Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mektep, Türbe Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri,* İşaret yayını, İstanbul 2003, s. 138.

matlaı ile başlar. AÜ DTCF İ. Saib no. 636/2'de olup 18[a]-19[a]'dadır.

e) Vâridât: Fahrî'nin tasavvufî remizleri izah ettiği mensur bir risaledir. AÜ DTCF İ. Saib no. 636/3, 19[a]-20[a] yk.ları arasındadır.

Celvetiyye tarikatı büyüklerinin -Fahrî'nin şeyhi Zâtî Süleyman ve onun şeyhi İsmail Hakkî-i Bursevî'nin eserleri gibi[38]- özellikle tasavvufî manzum ve mensur metinlerin şerhine önem verdikleri anlaşılmaktadır, bu yüzden yukarıda anılanların dışında Fahrî'nin başka şerh telifatının da olabileceğini tahmin ediyoruz.

2.2. Şerh-i Şathiye-i Müftü Baba

2.2.1. Eserin İçeriği

Fahrî'nin, Müftü Baba'nın şathiyesini şerh ettiği eseri Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayî Efendi no. 1254/2'de 43[b]-47[a] yk.ları arasında yer almakta olup, 26-29 arasında muhtelif satırdır. Müftü Baba'nın şathiyesi Kaygusuz Abdal'ın:

Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmaga

Kertenkele derilmiş diler Kırım geçmege

matlaı ile başlayan şathiyesine benzemektedir. Manzume Hece (7+7) ölçüsüyle kaleme alınmıştır. Fahrî de Müftü Baba'nın şathiyesini tanzir etmiştir. Fahrî'nin naziresi, yazmada şerh edilen her beytin karşısına gelecek biçimde sayfa kenarına kırmızı ile yazılmıştır. Kaygusuz Abdal, Müftü Baba ve Fahrî'nin şathiyeleri şöyledir -İlk beyit Kaygusuz'a, ikincisi Müftü Baba'ya, üçüncüsü de Fahrî'ye aittir- :

Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmaga
Kertenkele derilmiş Kırım suyın içmege
Bī-çāre ḳaplunbaġa ḳanad arar uçmaġa
Ṣusuz gölden ḳurbaġa ṣuyun arar içmege
Ḳaplunbaġa gülşeniñ güllerin dermek diler
Ḳurbaġa yeşil ṣarup ḫalḳa ögünmek diler
Kelebek ok yay almış ava şikâre çıkmış
Doñuzları korkudur ayıları kaçmaga
Aġsız balıḳ avlanmaz ṭaş ṣu içinde ṭavlanmaz
Yelsiz hevāda ḳayıḳcı yélken arar açmaga
Balık orman kebābın serçelere yédirmiş

[38] İsmail Hakkî-i Bursevî'nin bazı şerh eserleri şunlardır: Rûhu' l-mesnevî, Ferâhu' r-rûh, Şerh-i usûl-i aşere, Şerh-i esmâ-i seb'a, Şerh-i ebyât-ı Fusûsü' l-hikem; geniş bilgi için bkz. Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA,* İstanbul 2001, c. XXIII, ss. 102-106.

Ḳartal yuvadır déyü girmeye çömlek diler
Ergenenün köprisi susızlıkdan bunalmış
Edrine minâresi egilmiş su içmege
Ṭaġ başında develer geyikleri ḳovalar
Yolcı ḳurumuş çayı köpri arar gecmege
Ṭaġlar arslan ṭoġurmuş ḳurd ḳovalar tutmaġa
Tilki yular elinde ṭavşanı çekmek diler
Kazzâza balta koydum çervişin deremezem
Çuval çayırda gezer segirdüben kaçmaga
Bitmedik ot içinde tut küçeni ḳıçından
Ṭavşan ayaḳları yoḳ meydān arar ḳaçmaġa
Sañsār gördüm yumurtlar simsār çıḳar yavrusı
Yélken açmış Ḳışıḳlıya deryāyı geçmek diler
Allahumun dagında üç bin balık kışlamış
Susızlıkdan bunalmış kanlu ister göçmege
Baḳ şu bostāncı oynuna ṭarı doldurmuş ḳoynuna
Mināre şerīfesinde tarla arar saçmaġa
Ḳızıl ḥurma salḳımıñ ülük ṣanan ḥacılar
Deve görmüş düşünde uyanup binmek diler
Leylek koduk dogurmış ovada zurna çalar
Balık kavaga çıkmış sögüt dalın biçmege
Deñiz küpe ṣıġar mı güneş géce doġar mı
Ālātı olmayan ḫādım ʿavrat arar ḳuçmaġa
Ḳalpur asan ekinci ṭaşda naṭas olur mı
Bilmem nedir ekdigi ya neyi geçmek diler
Kelebek bugday ekmiş Manisa ovasına
Sivrisinek derilmiş ırgad olup biçmege
Ekinci iken ekmeden ekinleri bitmeden
Oraḳ almış eline ekin arar biçmege
Pīş ü pes ü keşmekeş yol bağıdır hep bular
Hümā ḳuşın görmeden ẓıllına ermek diler
Bir sinek bir devenün çekmiş budın koparmış
Salunuban segirdür bir yâr ister kuçmaga
Terzīye varırsañ destgāhını görürsüñ
Miḳrāṣı ignesi yoḳ ḳaftān arar biçmege
Arıya ballı ḳovan ısmarlayan aḥmaḳlar
Boş küp başın bekleyüp şerbetin içmek diler
Bir aksacık karınca kırk batman tuz yüklenmiş
Gâh yorgalar gâh seker şehre gider satmaga
Şu insān ne masḫara masḫaradan masḫara
Yalçın ḳaya ıssı ṭaġ ḳonaḳ arar göçmege
Taṣḥīf ü taḳlīliyle insān olunca nisyān
Leylek daḫi melekūt-ı ʿarşa erişmek diler
KAYGUSUZun sözleri Hindistanın kozları

Bunca yalan söyledün girer misin uçmaga
MÜFTİ BABA sözüni maʿnā bürür yüzüni
Aġladı añlamayan añlar arar seçmege
FAHRÎ bu söz n'édigin Yūnus olanlar bilür
Cāhil-i bī-maʿrifet maʿnāsın seçmek diler

Fahrî, Müftü Baba şathiyesini tasavvuf çerçevesinde şerh eder. Buna göre manzumede yer alan çoğu unsur asıl anlamı dışında tasavvufî bir mana ifade eder. Aşağıda mecaz anlam içeren unsurlar sıralanmıştır. Daha önce Necla Pekolcay ve Emine Sevim tarafından hazırlanmış Yunus Emre şerhlerine dair çalışmada[39] ve Ömür Ceylan'ın tasavvufî şiir şerhleri ile ilgili kitabında[40] sözlük yer aldığından burada sıralanan unsurlar o iki eserde belirtilen anlamlarıyla karşılaştırılarak farklılıklar not edilmiştir.

âb	a. 2a/12. mü'essir-i bi'z-zât, dâdi-i hayâtdır. Ayrıca bk. su, susuz göl md.
ag	a.+ın 2a/09; a.+sız 2a/02 *mec.* Mürşid-i kâmil, erbâb-ı basîret.
aklâm	a. 4a/12 *mec.* Destgâh.
âlât	a.+ı 3b/06, 3b/20 *mec.* Aşnâ-yı ilm-i ledün ve zâık-ı şarâb-ı tahûr-ı ma'ârif-i ilâhiyye.
âlem-i sabâvet	a. 4b/05 *mec.* Yalçın kaya.
a'mâ	a. 2a/09 *mec.* Dervîş-i nemed-pûş, mürşid-i nâkıs.
andelibân	a.+ı 4a/15 *mec.* Derviş-i hakikī̆ler.
anla-	a.-mayan 4b/08, 4b/16; a.-r 4a/16, 4a/23, 4b/08, 4b/18, 4b/22. **Ağladı anlamayan**: tahassür-i bîgânegân. **Seçmeye anlar ara-**: Hall-i işkâle muktedir ârif-i billah u vâsıl-ı ilallah aramak. İlimleri ancak ilm-i resme-i mahsar olanlar hall-i işkâl ederiz emniyyesiyle her biri bir gûne sigaya keşide eylemesidir.
âşık-ı sâdık	a. 2b/04 *mec.* Tâlib-i ilallah.
ateş-i mahabbet-i siva	a. 4a/28 *mec.* Sıfat-ı nariyye-i maneviyye.
ayn-ı hayvan	a.+dır 4a/23 *mec.* Zahid.
baba	b. 4b/10: «Hal fid-dareyni gayrî» zemzemesiyle na'reserâ ve rütbe-i aliyye-i «abul-vaktî»ye resa olan. *mec.* Mir'at-ı zat u sıfât.
balık	b. 2a/02, 2a/08, 2a/09; b.+dan 2a/04; b.+ın 2a/04 *mec.*

[39] Necla Pekolcay ve Emine Sevim, a.g.e, ss. 187-208.
[40] Ömür Ceylan, a.g.e, ss. 340-355.

	Sâlik-i ilal-hâlik, dervîş-i hakĭkĭ. PEKOLCAY-SEVİM: Dervişin gönlüne dolan marifetullah, s. 187.
bî-çare kaplunba'a	b. 1b/06, 1b/08 *mec.* dervîş-i nemed-pûş, nazar-ı ilal-gayr erbabı. PEKOLCAY-SEVİM, s. 195. Kaplunba'ada iki aded haslet-i garîbe vardır ki biri makbûle ve biri merdûdedir. Makbûle olanı budur ki nazar-ı da'imdir. Netekim beyzasına nigâh-endâz oldukda isti'dâd-ı zâtiyyesinde mevzu'-ı beççe vucûd bulunca kadr-ı kasr himmet etmeyüp idare eder. Ve merdûd olan nazar-ı ilal-gayrdır. Sûret-i kabîha-i merdûde ile mahşûr ve zuhûr-yâfte-i âlem-i tahkĭk olacagı Akkirmanî: Kaplunba'a ölürmüş baksa biraz gayriya, kelamından zâhirü bedîdârdır 1b/18-21.
bostan	b.+cı 3a/07, 3a/09, 3a/12; b.+cıdan 3a/13, 3a/27, 3b/01; b.+cının 3a/23; b.+da 3a/13 **bostancı**: *mec.* Sûret-i şeyhîde olan nâ-kãbil, mürşid-i kâmil, erbab-ı hakĭkat, Allah. CEYLAN, s. 343; PEKOLCAY-SEVİM, s. 188, 200. **Bostancı oyunu**: Sûret-i şeyhîde olan nâ-kãbillerin gûn-â-gûn tezvîr ile halkı kendülere tâbi'iyyet ü celb ve şân u şöhret kaydına düşüp geh cezbe-i sahte ve geh küşûfât-ı süfliyye ile kimin başını tâc kimin fülûs-ı ahmere muhtac eyledikleri lu'b-i azîmdir**. Bostancının minare şerifesinde daru zer'ine salih tarla araması**: Mürşid-i nâkısın makarr-ı ehllullahda kabûl-i a'mâl-i riyâ-âlud u ef'âl-i bî-sûdına şayeste nâdân-ı bî-temîz talebinde olmak. **Bostancının koyna daru doldurması**: Mürşid-i kâmilin herkese bir sûretle zuhûr etmesi.
cem'-i merede	c. 4a/07, 4a/08 *mec.* Ekin.
cenab-ı Hak	c. 3b/02 *mec.* Bostancı.
cezbe-i sâhte	c. 3a/11; c.+sidir 3a/17 *mec.* Koyna daru doldurmak.
civâr-ı hakĭkat	c. 3b/22 *mec.* Nefs-i kül
çay	ç.+a 2b/07; ç.+ı 2a/22 *mec.* Mürşid-i kâmil. **Kurumuş çay**: mürşid-i nâkıs. **Kurumuş çaya köprü yap-**: tâlib-i ilallah olan âşık-ı sâdık mürşid-i nâkısda mâye-i Ahmedî ve esrâr-ı hakãık-ı Muhammedî vardır deyü huzurlarında mânend-i cisr ü tâk u dütâ ve hızmetlerinde pâymâl olmak.
daru	d. 3a/17, 3a/23, 3a/27; d.+dan 3a/25, 3b/03 *mec.* Tesbih-i hezar dane, kandil-i minare, şu'le, kesret-i tecelliyyât-ı rabbaniyye.
davet-i ilallah	d. 3a/20 *mec.* Minare şerifesi.
deniz	d. 3b/06, 3b/07, 3b/14 *mec.* Ma'arif-i ilâhiyye. **Denizin küpe sığması**: erbâb-ı sevâhil-i kesret-i bil-külliyyenin vâkıf-ı esrâr-ı ahadiyyet olması.
derviş-i hakiki	d. 1b/15, d.+nin 2a/05. *mec.* Balık, andelibân. Mürşid-i kâmil huzûrunda teveccüh-i tâm hizmet-i lâzimesinde

	kıyâm gösterse izdivâc-ı himmet ü hizmetden tıfl-ı ma'ânî denilen veled-i kalb husûli bî-reybdir. Hayât-ı ma'neviyyesi âb-ı pâk-i irfâna menûtdur.
dervîş-i nemed-pûş	d.+dur 1b/08 *mec.* bî-çare kaplunba'a, nazar-ı ilal-gayr erbabı, a'mâ. Zâhirde tâc u hırkası cihetinden anı gören sâhib-i himmet ü tâlib-i hazret ü sâlik-i pür gayret kıyasıyla himmet talebinde olurlar ma'a hâzâ ki ol dahi uçmaga kanat arar ki henuz nâ-puhte ve himmet-i mürşid-i kâmile muhtâcdır 1b/08-11.
destgâh	d.+dan 4a/12, 4a/18; d.+ını 4a/10; d.+larıdır 4a/18 *mec.* dükkân, aklâm u medrese vü mahall-i mahâkim-i hal.
deve	d.+den 2a/23; d.+ler 2a/22; d.+lerden 2b/01 *mec.* Kuvâ-yı nefs-i mûleh, şeyh-i nâkıs.
dil-i tâbnak	d. 3b/05 *mec.* Tarla.
dil-i nâ-kābil	d.+de 3b/09 *mec.* Küp.
dil-i sengîn	d.+ine 2a/14 *mec.* Mürşid-i nâkıs.
dükkân	d.+larıdır 4a/18; d.+dan 4a/12, 4a/18; d.+ını 4a/10 *mec.* Destgâh.
dünya	d.+ya 2b/02 *mec.* Lâşe.
ek-	e.-in 3b/25, 4a/01, 4a/03, 4a/06; e.-inci 3b/24, 4a/03; e.-inciden 3b/25, 4a/02; e.-inleri 3b/24, 4a/04; e.-meden 3b/24, 4a/03. **Ekin**: Cem'-i merede. **Ekinci**: zâhid-i bârid, nişîn-i seccâde-i irşâd olan meşâyıh-ı izâm. **Ekinci iken ekmeden**: kabûl-i tâmları ma'lûm olmadan. **Ekinleri bitmeden**: sâlik-i bî-idrâkin kendüyi âdam-ı hakĭkĭ derecesin buldum zannetmesi. **Ekin ara-**: cem'-i merede sevdası.
erbab-ı basiret	e. 2a/11 *mec.* Balık ağı.
erbâb-ı hakikat	e.+da 3a/15 *mec.* Bostancı.
esrâr-ı a'yan-ı sabite	e. 3b/22 *mec.* Nefs-i kül.
etıbba-yı cismanî	e. 4a/17 *mec.* Terzi. **Mıkrası ignesi olma-**: Henuz fenn-i nabz u nişter ve ilm-i edviye vü eşribeden bîhaber olmak. **Biçmege kaftan ara-**: İddi'a-yı tababet ve icra-yı san'at sevdasıyla kalıb-ı insanı mehekk-i tecrübeye döndürmek, sahihi sakim ve vucud-ı marizi adim belki reside-i derece-i azab-ı elim eylemek.
etıbba-yı ruhanî	e. 4a/16 *mec.* Meşayıh-ı izam.
evâil-i hâb	e. 2b/27 *mec.* Harguş beçe.
fesâd-ı kalb	f.+idir 3a/18 *mec.* Koyun.
geyik	g. 2a/24; g.+leri 2a/22, 2b/02. *mec.* Agniyâ. **Geyik kovala-**: hem-cinsi olan agniyâya temayül etmek, züvvârı olan agniyâya itibar eylemek.

géce	g. 3b/06, 3b/09, 3b/16 *mec.* Sâye-i vâhidiyyet.
göl	g.+den 1b/07, 1b/21, 1b/26. *mec.* Mürşid. Susuz göl *mec.* Mürşid-i sûret-perest, sâlik-i hâlik.
güneş	g. 3b/06, 3b/08, 3b/16 *mec.* Nur-ı mahabbet-i Yezdanî, şems-i tâbân-ı cemâl-i hemedânî. **Güneşin gece doğması**: sâye-i vâhidiyyetin ayn-ı şems-i ahadiyyetinde olması.
hâdım	h. 3b/06; h.+dan 3b/20 mec. Aşnâ-yı ilm-i ledün ve zâık-ı şarâb-ı tahûr-ı ma'ârif-i ilâhiyye olmayan mürşid. **Kuçmaya avrat araması**: nefs-i kül vâsıl oldum zannıyla sûret-i şeyhîde iddi'avî irşâd eylemek.
harguş beçe	h. 2b/27: küçen, evâil-i hâb.
hevâ	h.+da 2a/02; h.+dan 2a/16 *mec.* aşk-ı aşk u şevk ve enfâs-ı merdân-ı ilâhiyye. **Yelsiz hevâ** *mec.* Nîm-i aşk-ı aşk u şevk ve enfâs-ı merdân-ı ilâhiyyeden bî-haber olmak.
himmet-i mürşid-i kâmil	h. 1b/10 *mec.* Kanad.
ıssı tag	ı. 4a/24, 4a/27, 4b/05 mec. Sıfat-ı nariyye-i ma'neviyye, şebabet.
igne	i.+si 4a/11, 4a/13, 4a/18 *mec.* İlm ü ma'ârif.
ilm-i âlem-i ervah	i. 3b/22 *mec*. Nefs-i kül
insan	i. 4a/24, 4a/25, 4b/03; i.+da 2b/18. PEKOLCAY-SEVİM, s. 192. **İnsanın mashara ol**-: «Summa radadnahu asfala sâfîlîn» nüvişte cebini olmak. Sulb-i pederden rahm-ı madere tenzil olmak. **Masharadan mashara ol**-: «Kal-an'âmi balhum azal» mefhumı kemal-i yakini olmak. Rahm-ı maderden huruc ile iki def'a rah u yoldan gelmek.
istigrâk-ı hâb u gaflet	i.+den 3a/03 *mec.* Ayakları olmayan tavşanın kaçmaya meydan araması.
izhâr-ı keşâfet-i süfliyye	i. 3a/17 *mec.* Koyna daru doldurmak.
izhâr-ı riya	i. 3a/16 *mec.* Oyun.
kaftan	k. 4a/11, 4a/13, 4a/14, 4a/19 *mec.* Kalıb-ı insan.
kalb-i saf-ı pâk	k. 3b/04 *mec.* Tarla.
kanad	k. 1b/06, 1b/10 *mec.* Himmet-i mürşid-i kâmil.
kandil-i minare	k. 3a/26 *mec.* Daru.
kaplunba'a	k. 1b/06, 1b/20, k.+da 1b/11, k.+dan 1b/08 *mec.* dervîş-i nemed-pûş: d.+dur 1b/08. CEYLAN, s. 350.
kayık	k.+cı 2a/02; k.+cıdan 2a/17 *mec.* Vucut. Kayıkçı *mec.* Reis-i nâkıs. Vucud sefînesin idareye adîmul-iktidârdır.

kesret-i tecelliyyât-ı rabbaniyye	k.+si 3b/03 *mec.* Daru.
kibr-i aceb	k. 4a/27 *mec.* Sıfat-ı nariyye-i maneviyye.
kibr-i rahv ve şehvet ü gazab	k. 4a/27 *mec.* Sıfat-ı nariyye-i maneviyye.
kirpik	k.+lerdir 2b/10 *mec.* Ot.
kişt-pâre-i nâ-temîz	k.+e 3b/08 *mec.* Küp.
konak	k. 4a/24, 4b/01, 4b/06 *mec.* Tul-i emel u hubb-i riyaset, [dünya]. **Göçmege konak ara-**: tul-i emel u hubb-ı riyaset arzusıyla hâline razı olup nikmetin ni'met nefretin vuslat zahmetin rahmet azabın ma'firet eylemek, izdivac-ı zen-i dünya, müntehî-i irtihal-i âlem-i bakã olmak.
koyun	k.+a 3a/27; k.+una 3a/07, 3a/17; k.+dan 3a/18. fesad-ı kalbî. **koyna daru doldur-**: izhâr-ı keşâfet-i süfliyye vü cezbe-i sâhte.
köpri	k. 2a/22, 2b/07 *mec.* Hizmet.
kurbaga	k. 1b/07 *mec.* [Sâlik-i hâlik].
kuvâ-yı nefs-i mûleh	k.+dir 2a/23 *mec.* Deve.
kuvvet-i kalb	k.+den 2a/12 *mec.* Taş.
küçen	k.+den 2b/12; k.+i 2b/09, 3a/01: tavşan yavrusu. **Küçeni kıçından tut-**: pesinden nazar etmek.
küp	k. 3b/08; k.+e 3b/06, 3b/07, 3b/14 *mec.* Zayk u kişt-pâre-i nâ-temîz, dil-i nâ-kãbil.
lâşe	l. 2b/01 *mec.* Dünya.
ma'ârif-i ilâhiyye	m. 3b/08 *mec.* Deniz.
mahall-i mahâkim-i hall	m. 4a/12 *mec.* Destgâh.
makad	m.+lik 2b/17 *mec.* Tabi'at-ı insaniyye, ümm.
makarr-ı ehlullah	m. 2a/25, 3a/19; m.+da 3a/24 *mec.* Tag başı, minare şerifesi.
man arafa nafsahu fakad arafa rabbahu	m. 3b/23: Nefs-i külle işaret eder.
medrese	m. 4a/12 *mec.* Destgâh.
meşâyıh-ı izam	m. 4a/03, 4a/16 *mec.* Etıbbâ-yı ruhanî.
mevt-i surî	m.+ye 2b/22 mec. Tavşanın kaçmaya meydan araması, tabi'atın zevâl ü inhilâli.
mikras	m. 4a/12, 4a/18; m.+ı 4a/11 *mec.* İlm ü ma'ârif.

minare	m. 3a/08, 3a/18, 3a/20, 3a/23, 3a/28, 3b/03 *mec.* Sûret-i mürşid, sırât-ı evliyâ gönlü. CEYLAN, s. 350. **Minare şerifesinde tarla ara-**: Mürşid-i kâmilin a'lâdan ednaya tenezzüli, müstakarr-ı ilm-i rabbanî ve müstahak-ı ilhâm-ı sübhanî olmak, kalp teftişi.
mir'ât-ı zat u sıfât	m. 4b/11 *mec.* Baba.
müfti	m. 4b/09: neşr-i ulûm-i zahirî ile ser-zede olan.
müfti baba	m. 1b/01, 4b/08, 4b/14: Neşr-i ulûm-i zahirî ile ser-zede iken babus-selâm-ı şeri'atdan vâsıl-ı beyt-i hakikat olan. **Müfti baba sözini mana bürür yüzinin manası**: «Avliyâî tahta kibabî lâ-ya'rifuhum gayrî» sırrına «Avliyâullah ârâisullah valâ-yaral-arâis illal-muhramun» remzidir.
mürşid	m.+dir 3b/21 *mec.* Göl, hâdım.
mürşid-i kâmil	m. 1b/15, 3a/15, 4a/22, 4b/24; m.+dir 3a/13, 3a/27 *mec.* Balık ağı, çay, bostancı, tabib-i hâzık-ı can.
mürşid-i nâkıs	m.+dır 2a/04 *mec.* Sayyâd-ı bî-ag, a'mâ, dil-i sengîn, kurumuş çay, hâdım. Cezbe-i ilâhiyye ve ma'rifet-i rabbaniyyeden tehî sûret-i meşîhatdadır.
mürşid-i sûret-perest	m.+dir 1b/22 mec. Susuz göl: 1b/07, 1b/21, 1b/26
müstakarr-ı fuyuzat-ı ilâhiyye	m. 3b/04 *mec.* Tarla.
nâ-ehl	n. 4b/20: «Lâ-ta'likul-cevâhir fî-anâkil-hanâzir» ma-sadakı keşf-i esrâr mahzan harâm belki küfr «La-tu'tul-hikmata gayra ahliha fa-tazlimûhâ» olandır.
nâ-kabil	n. 1b/25, 3b/07; n.+leri 3a/09 *mec.* Sâlik-i hâlik, bostancı.
nazar-ı ilal-gayr erbabı	n. 1b/18, n.+dır 1b/18 *mec.* derviş-i nemed-pûş, kaplunba'a.
nefs-i kül	n. 3b/22 *mec.* Civar-ı hakĭkat u ilm-i âlem-i ervâh u esrâr-ı a'yân-ı sâbite.
nefs-i nebatiyye	n.+dir 2b/14: tâlib-i gıda olan nefs. *mec.* Bitmedik ot.
nur-ı mahabbet-i yezdanî	n. 3b/09 *mec.* Güneş.
orak	o. 3b/25, 4a/01, 4a/05 *mec.* Mustalâhât u kelimât-ı efsâne, lâf u güzaf, tâc u hırka meselli libâs-ı dervîşâne. **Eline orak alup biçmege ekin ara-**: Kapduğı mustalâhât u kelimât-ı efsâne ve sâir tâc u hırka meselli libâs-ı dervişâne ile beyhude lâf u güzaf ve cem'-i merede sevdasına zâhib olmak.
ot	o. 2, 2b/09, 2b/11, 2b/11, 2b/13; o.+dan 2b/10, 2b/14 *mec.* Kirpik. **Ot dibi**: kirpiğin göze muttasıl olduğu mahal. **Ot dibinde olan tavşan**: uyku. **Bitmedik ot**: nefs-i nebatiyye. CEYLAN, s. 343.

oyun	o. 3a/15, 3a/16; o.+dan 3a/16, 3b/02; o.+una 3a/07, 3a/09, 3a/12 *mec.* İzhar-ı riya, şuunat-ı ilâhî.
reis-i nâkıs	r. 2a/18 *mec.* Kayıkcı.
rütbe-i aliyye-i abul-vaktî	r. 4b/12: «Vallahu min-varâihim muhît» sırrıdır.
sâlik-i hâlik	s.+dir 1b/24 *mec.* Susuz göl, nâ-kābil, kurbaga. Vakvak-ı bî-fâ'ide ve hay huy-ı zâ'ideyi mutlaka sebeb-i vusul zannıyla kendi gibi nâ-kābil huzûrunda mesned olurum emniyyeti ile hareket eder 1b/24-26.
sâlik-i ilal-hâlik	s.+dır 2a/04 *mec.* Balık.
sâye-i vâhidiyyet	s. 3b/17 *mec.* Gece.
sayyâd-ı bî-ag	s.+dan 2a/03 *mec.* Mürşid-i nâkıs.
sefine	s.+sin 2a/18 *mec.* Vucud.
sıfat-ı nariyye-i maneviyye	s.+si 4a/27: Kibr-i aceb, kibr-i rahv ve şehvet ü gazab, ateş-i mahabbet-i siva ile memlû kalb. *mec.* Issı tag.
sırât-ı evliyâ	s. 3a/21 *mec.* Minare.
su	s. 1b/26, 2a/02, 2a/11, 2b/07; s.+suz 1b/07, 1b/21, 1b/26; s.+ya 2a/05; s.+yun 1b/07. *mec.* Maye-i Muhammedî vü hakikat-ı Ahmedîdir 1b/22. **Sâlik-i hâlikin su araması**: vakvak-ı bî-fâide ve hay huy-ı zâideyi sebeb-i vusul zannetmesidir.
sûret-i insan-ı kâmil	s. 3b/04 *mec.* Minare şerifesi.
sûret-i mürşid	s. 3a/20 *mec.* Minare.
sûret-i mürşid-i kâmil	s.+dir 2a/25 *mec.* Tag.
sûret-i şeyhî	s.+de 3a/09, 3b/24 *mec.* Hâdımlık.
şebabet	ş. 4b/06 *mec.* Issı tag.
şems-i tâbân-ı cemâl-i hamedanî-i zulmet-abad	ş. 3b/09 *mec.* Güneş.
şerife (minare şerifesi)	ş.+sinde 3a/08, 3a/23, 3a/28; ş.+sinden 3a/18, 3b/03 *mec.* Makarr-ı ehlullah, tekye, da'vet-i ilallah, suret-i insan-ı kâmil.
şeyh-i nâkıs	ş.+dır 2b/02 *mec.* Deve.
şu'le	ş.+dir 3a/26 *mec.* Daru.
şuunat-ı ilâhiyye	ş. 3b/02 *mec.* Allah'ın oyunu.
tabî'at-ı insaniyye	t. 2b/24; t.+dir 2b/17 mec. Bî-pâ tavşan, mak'adlik, ümm.
Tabib-i hâzık-ı can	t.+dır 4a/22 *mec.* Mürşid-i kâmil.

Tag	t. 2a/22, 2a/23, 2a/24, 2a/25, 4a/24; t.+dan 4a/27, 4b/05; t.+ın 2a/26. *mec.* vucûd-ı âriziyye-i beşeriyye. CEYLAN, s. 353; PEKOLCAY-SEVİM, s. 201. Sûret-i mürşid-i kâmil. **Tag başı**: makarr-ı ehlullah, tekye.
Tahassür-i biganegan	t.+dan 4b/16. Şathiyenin manasını anlamayanların ağlaması.
tâlib-i ilallah	t. 2b/04 *mec.* Âşık-ı sâdık.
tarı	t. 3a/07. bkz. daru md.
tarla	t. 3a/08, 3a/23, 3a/28; t.+dan 3b/04 *mec.* Kalb-i saf-ı pâk, mustakarr-ı fuyuzat-ı ilâhiyye, dil-i tâbnâk.
taş	t. 2a/02; t.+ı 3a/14; t.+ın 2a/11 *mec.* Kuvvet-i kalb (kalp katılığı). CEYLAN, s. 353; PEKOLCAY-SEVİM: Şeyhin müride ikazı, s. 201.
tavşan	t. 2b/09, 2b/12, 2b/12, 3a/03; t.+a 2b/13; t.+dan 2b/16; t.+lar 3a/04 *mec.* Uyku. **Bî-pâ olan tavşan**: tabi'at-ı insaniyye, mak'adlik, ümm. CEYLAN, s. 341; PEKOLCAY-SEVİM: Ecel, şeytan; s. 190. **Tavşanın kaçmaya meydan araması**: tabi'atın zevâl ü inhilâli, mevt-i sûriyye, istigrâk-ı hâb u gaflet.
tekye	t.+lerdir 2a/25, 3a/19 *mec.* Tag başı, minare şerifesi.
terzi	t.+den 4a/11, 4a/17; t.+ye 4a/10 *mec.* Ulamâ-i zâhir, etıbbâ-yı cismanî. **Mikrası ignesi olmayıp biçmeye kaftan ara**-: hall-i işkâle adîmul-iktidâr, ilm ü ma'ârifden bî-behre vü nâber-hordâr olmak.
tesbih-i hezar dane	t.+dir 3a/25 *mec.* Daru.
tıfl-ı ma'anî	t. 1b/17. *mec.* Veled-i kalb.
ulamâ-i zâhir	u.+dir 4a/11 *mec.* Terzi, zag.
uyku	u. 2b/12 *mec.* Tavşan.
ümm	ü. 2b/18 mec. Tabi'at-ı insaniyye.
veled-i kalb	v. 1b/17 *mec.* Tıfl-ı ma'ânî: t. 1b/17.
vucûd-ı ariziyye-i beşeriyye	v.+sidir 2a/23, 4a/26. *mec.* Tag, tag başı, yalçın kaya.
yalçın kaya	y. 4a/24, 4a/26, 4b/05 *mec.* Vucud-ı arıza-i beşeriyye, âlem-i sabavet.
yél	y.+siz 2a/02, 2a/16 *mec.* aşk-ı aşk u şevk ve enfâs-ı merdân-ı ilâhiyye. **Yelsiz heva** *mec.* Nîm-i aşk-ı aşk u şevk ve enfâs-ı merdân-ı ilâhiyyeden bî-haber olmak.
zag	z.+lar 4a/15 *mec.* Ulama-yı zâhir.
zahid	z. 4a/16, 4a/23 *mec.* Ayn-ı hayvan. Sahv ile mahvı bir görür, ilm ü irfanı kil ü kāl anlar, tababet deyü ekl ü şürbin kesretin anlar.

zahid-i barid	z. 3b/25 *mec*. Ekinci. «ad-Dunya mazara'atul-âhira» silkine sâlik ve cehl ü gaflet ve hâb u külfet ile edâ eyledigi namâz u rûze ve ibâdât-ı farîza ve sinninde kemâl-i taksîrâtı bedîdâr ve henuz derece-i kabûle vusûlı nâ-ma'lûm iken «Acrun gayru mamnûn» ümmîd ü recâsında olan.

2.2.2 Çevriyazılı Metin*

[1^{b}] İşbu ebyāt-ı ātiyye faḫruʾ l-meşāyıḫ Müftī Baba cenāblarınıñ maʿānī-i ḥaḳīḳī-i cāmiʿuʾ l-elfāẓ-ı (2) mecāziyyesindendir ki «Mālā yudraku kulluhu lā-yutraku kulluhu»[41] kelāmına imtiṣālen merdān-ı ilāhīniñ (3) ḳuvvet-i ḳudsiyyelerine istināden ve müstemidden ṣarf-ı biżāʿayı müzcāt-ı ʿācizānemizle (4) şerḥ u beyāna şurūʿ ḳılındı va minaʾ llāhiʾ t-tavfīḳu (5) vaʾ l-istiʿāna.[42] Ḳālaʾ l-ʿazīz sallamahuʾ llāh:[43]

1. Bī-çāre Ḳaplunbaġa ḳanad arar uçmaġa

Ṣusuz gölden ḳurbaġa ṣuyun arar içmege[44]

(8) Bī-çāre ḳaplunbaġadan murād şol dervīş-i nemed-pūşdur ki ẓāhirde tāc u ḫırḳası cihetinden (9) anı gören ṣāḥib-i himmet u ṭālib-i ḥażret ü sālik-i pür-ġayret ḳıyāsıyla himmet (10) ṭalebinde olurlar. Maʿa-hāẕā ki ol daḫi uçmaġa ḳanat arar ki henūz nā-puḫte vü (11) himmet-i mürşid-i kāmile muḫtācdır. Ve fīʾ l-ḥaḳīḳa ḳaplunbaġada iki ʿaded ḥaṣlet-i ġarībe (12) vardır ki biri maḳbūle ve biri merdūdedir. Maḳbūle olanı budur ki naẓar-ı dāʾimdir. (13) Nétekim beyżasına nigāh-endāz olduḳda istiʿdād-ı ẕātiyyesinde (14) mevżūʿ-ı beççe vucūd bulunca ḳadr-ḳaṣr himmet étmeyüp idāre eder. Bu ḫaṣlet (15) dervīş-i ḥaḳīḳī olanda daḫi bulunma<sı> lāzımdır ki mürşid-i kāmil

---

* Çevriyazılı metinde Arapça ve Farsça ibare ve cümlelerin yazımında Türkçe İslâm Ansiklopedisi (İA)'nin sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde kendisinden sonra sessiz harf gelen medlere uzatma işareti konmaz, irablar yazılmaz ve harfi tarifin l'si korunur; ayrıntılı bilgi için bk. Yusuf Ziya Kavakçı, *İslâm Araştırmalarında Usûl,* 4. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1991, ss. 127-130. Biz, istisna olarak harfi tarifi ardından gelen kelimeye kalbederek okuduk; câmi' al-alfâz değil, câmi'u' l-alfâz gibi.

[1^{b}]: 43^{b} Y (Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayî Tekkesi 1254/2).

[41] «Bir şeyin küllünün anlaşılmaması tamamının terk edilmesini gerektirmez.»

[42] Yardım ve başarı Allah'tandır.

[43] Allah koruması altına alsın, aziz şöyle dedi:

[44] Hece (7+7=14). Çaresiz kaplumbağa uçmaya kanat arar. Kurbağa susuz gölden içmeye suyunu arar.

ḥużūrunda teveccüh-i (16) tāmm-ı ḫıẕmet-i lāzimesinde kamā yanbaġī[45] ḳıyām gösterse izdivāc-ı himmet (17) ü ḫıẕmetden ṭıfl-ı maʿānī dénilen veled-i ḳalb ḥuṣūlı bī-reybdir. Ve merdūd (18) olan naẓar-ı ilaʾ l-ġayrdır. Anın'çün naẓar-ı ilaʾ l-ġayr erbābı «Yavma tubaddaluʾ l-arżi (19) ġayraʾ l-arż»[46]da ol ṣūret-i ḳabīḥa-i merdūde ile maḥṣūr ve ẓuhūr-yāfte-i (20) ʿālem-i taḥḳīḳ olacaġı Aḳḳirmānī merḥūmuñ:

Ḳaplunbaġa ölürmüş (21) baḳsa birāz ġayriye[47]

kelāmından ẓāhir ü bedīdārdır. Ṣusuz gölden daḫi murād (22) māye-i Muḥammedī vü ḥaḳīḳat-ı Aḥmedīden bī-behre mürşid-i ṣūret-perestdir ki nehr-i (23) bī-āb gibi dil ü cānı ḫarābdır. Yāḫud ber-muḳteżā-yı ḳarīne şol (24) sālik-i hālikdir ki vaḳvaḳ-ı bī-fāʾide ve hāy hūy-ı zāʾideyi muṭlaḳā (25) sebeb-i vuṣūl ẓannıyla kendü gibi nā-ḳābil ḥużūrunda beher-mesned olurum emniyyetinden (26) oldığı bi-ʿaynihi ṣusuz gölden ṣu ṭaleb eylemekdir ḫafaẓanaʾ llāhu rabbuʾ l-ʿālemīn.[48]
[2ª] Li-muʾallifihi:

ʿĀlem-i ḳurba vuṣūl nice olur lāf ile
İki körüñ elinde olmaya bir ʿaṣāsı[49] (2)

2. Aġsız balıḳ avlanmaz ṭaş ṣu içinde ṭavlanmaz
Yelsiz hevā<da> ḳayıḳcı yélken arar acmaga[50]

(3) Ṣayyād-ı bī-aġdan murād ceẕbe-i ilāhiyye vü maʿrifet-i rabbāniyyeden tehī ṣūret-i meşīḥatda (4) olan mürşid-i nāḳışdır. Ve balıḳdan murād sālik-i ilaʾ l-ḫālıḳdır. Zīrā balıġıñ (5) ḥayāt-ı ṣūriyyesi ṣuya menūṭ oldığı gibi dervīş-i ḥaḳīḳīniñ[51] daḫi ḥayāt-ı (6) maʿneviyyesi āb-ı pāk-i ʿirfāna menūṭdur. Böyle olduḳda bilā-māye

[45] Gerektiği gibi.
[46] *Kur'an,* XIV (İbrahim), 48: «Yer, başka bir yer hâline getirildiği gün.» Ayet şöyledir: Yer başka bir yer, gökler de (başka gökler) hâline getirildiği, insanlar bir ve gücüne karşı durulamaz Allah'ın huzuruna çıktıkları gün (Allah bütün zalimlerin cezasını verecektir). Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kafi Dönmez, Mustafa Çağrıcı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali,* Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara 2005, s. 260.
[47] *Divan*'da şöyledir (Hece: 7+7=14):
Kaplanbagı olurmış baksa bir er gayriye
Filler olup lûtîler ola cehennem vatan
Hikmet Atik, *Nakşî Ali Akkirmanî Divanı*, Buruciye yayını, Sivas 2007, s. 136.
[48] Âlemlerin rabbı Allah korusun.
[2ª]: 44ª Y.
[49] Fahrî, *Divan,* Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayî Tekkesi 1254/1, vr. 36ª. Yakınlık âlemine kavuşma lafla nasıl olur? İki körün elinde bir asası yok.
[50] Ağsız balık avlanmaz, taş su içinde tavlanmaz. Yelsiz havada kayıkçı, açmaya yelken arar.
[51] Ḳaḳíḳíniñ: ġaḳḳāḳíniñ Y.

taḳlīd ile <ni>şīn-i (7) seccāde-i irşād ve: Muṭlaḳā şeyḫlıḳ baña abā vü ecdādımdan intiḳāl eyledi, déyü (8) iddiʿā-yı maḥż ile nice irşād-ı ʿibād mümkindür ki bī-aġ balıḳ ṣaydına beñzer, meger giriftār-ı (9) dām-ı teşvīri olan daḫi kendü gibi aʿmā ola. Ve aġın balıḳ tutması her ṭarafı göz olmasına (10) menūṭ oldığı gibi mürşid-i kāmiliñ daḫi rūḥāniyyeti cismāniyyetine ġālib (11) olup erbāb-ı başīret olma şarṭıdır. Ve ṭaşıñ ṣu içinde ṭavlanmadığı (12) ʿibāretdir ḳuvvet-i ḳalbden. Zīrā āb müʾeşşir-i biʾ ẕ-ẕāt ve her şeyʾe «Va minaʾ l-māʾi kulli şayʾin (13) ḥayy»[52] mā-ṣadaḳı dādī-i ḥayāt iken senge teʾşīr eylemedigi gibi şeyḫ-i meẕkūr daḫi leyl ü (14) nehār eẕkār-ı ṣūrī vü müdāvim-i ʿibādāt-ı ẓāhirī olsa daḫi dil-i sengīnine (15) ʿadem-i teʾşīrin beyāndır. Beyt:

Fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün
Remel: -+-- -+-- -+-- -+-
Tārikī az-dil na-şud bīrūn ba-zuhd-i ẓāhirī (16)
Ḫānarā rūşan namī sāzad çarāġ-i puşt-i bām[53]

Ve yélsiz hevādan murād nīm-i ʿaşḳ-ı (17) ʿaşḳ u şevḳ ve enfās-ı merdān-ı ilāhiyyeden bī-ḫaber olmasıdır. Ve ḳayıḳcıdan murād (18) vucūdı sefīnesin idāreye ʿadīmuʾ l-iḳtidār olan reʾīs-i nāḳışdır. Böyle iken (19) açmaġa yélken araması kesb-i hevā-yı nefsāniyyet sevdāsıyla mānend-i zenān tezyīn-i ẓāhir (20) ve tāc u ḫırḳa ve libās-ı fāḫir ḳaydında pūyān oldığın beyāndır. Li-muʾallifihi: (21)

Mefʿ ūlü mefāʿ īlü mefāʿ īlü feʿ ūlün
Hezec: --+ +--+ +--+ +--
Éy şeyḫ-i mürāʾī saña ne ṣavmaʿa ne tāc
Çün sende seni bulmaġ ola ġayrıya muḥtāc[54] (22)

3. Ṭaġ başında develer geyikleri ḳovalar
Yolcı ḳurumuş çayı köpri arar gecmege[55]

(23) Ṭaġ başından murād vucūd-ı ʿāriżiyye-i beşeriyyesidir. Deveden murād ḳuvā-yı nefs-i mūlehdir. (24) Geyik ḳovalaması hem-cinsi olan aġniyāya temāyülünden kinayetdir. Yāḫud ṭaġ başından murād (25) maḳarr-ı ehluʾ llāh olan tekyelerdir. Zīrā ṭaġ ṣūret-i mürşid-i kāmildir ʿuluvviyyeti cihetinden. (26) Ve ṭaġıñ aḥżariyyeti

[52] *Kur'an,* XXI (Enbiya) 30: «Her canlı şeyi sudan yarattık.» Ayet şöyledir: İnkâr edenler göklerle yer bitişik hâlde iken bizim onları birbirinden kopardığımızı ve her canlı şeyi sudan yarattığımızı görüp düşünmediler mi? Yine de inanmazlar mı? Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 323; Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler –Ansiklopedik Sözlük-*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 97.
[53] Görünüşteki züht ile gönülden karanlık gitmez, çatıdaki kandille ev aydınlanmaz.
[54] Fahrí, *Divan,* 8[b]. Ey iki yüzlü şeyh! Sende seni bulmaya başkasına muhtaç olduğundan sana ne tekke ne taç var.
[55] Develer dağ başında geyikleri kovalar, yolcu kurumuş çayı geçmeye köprü arar.

ekṣer ḳadem-i ricālu' llāhıñ te'ṣīrindendir ki nétekim Ḫıżr ʿalayhi's-salāmıñ[56] **[2^{b}]** vaż'-ı ḳadem eyledigi maḥalliñ aḥżariyyeti sırr-ı meẕkūra dā'irdir.[57] Ve develerden murād mānend-i (2) lāşe dünyāya temāyüli olan şeyḫ-i nāḳışdır. Geyikleri ḳovalaması bu iʿtibār ile (3) ẕüvvārı olan aġniyāya eyledikleri iʿtibārlarından kināye olmuş olur. Fi' l-ḥaḳīḳa (4) ekṣeriyyā ziyy-i[58] meşāyıḫda olanlardır. Bu ḥālde iken ṭālib-i ila' llāh olan ʿāşıḳ-ı (5) ṣādıḳ bunda māye-i Aḥmedī vü esrār-ı ḥaḳā'ıḳ-ı Muḥammedī vardır déyü ḫużūrlarında mānend-i (6) cisr ü ṭāḳ u dütā ve ḫıẕmetlerinde pāymāl olması yolcınuñ ḳurumuş (7) belki hīc ṣu görmemiş çaya köpri yapmasına müşāhebet-i tām beyāndır. Li-mu'allifihi: (8)

Reh-zen ehl-i ṭarīḳa şimdi bulardır bular
Şeyṭāna muḥtāc degil bunlarıñ āşināsı[59] (9)

4. Bitmedik ot içinde tut küçeni ḳıçından
Ṭavşan ayaḳları yoḳ meydān arar ḳaçmaġa[60]

(10) Bitmedik otdan murād kirpiklerdir. Dibinden murād göze muttaṣıl olan maḥaldir. Bitmedik (11) ot ile taʿbīr oldıġı ot gibi bitdigi maḥ<s>ūs olmadıġından kināyedir. (12) Ve küçenden murād ṭavşan yavrusıdır ki fi' l-ḥaḳīḳa ṭavşan uyḳu ile taʿbīr (13) olunur. Ve gözde olması ot dibinde olan ṭavşana müşāhebetindendir. Ve cā'iz(14)dir ki bitmedik otdan murād nefs-i nebātiyyedir ki ṭālib-i ġıdā olan bu nefsdir. (15) Yoḫsa nüfūs-i ḥayvāniyye dégildir. Zīrā ḥayvān ġıdā-yı ḥayvān oldıġı ḥayṣiyyetden (16) ṭaleb étmez belki nebāt oldıġı cihetden ṭaleb éder. Ve bī-pā olan ṭavşandan (17) murād ṭabīʿat-ı insāniyyedir ki fi' l-ḥaḳīḳa maḳʿadlik ile vaṣf olunur. (18) Zīrā beden insānda ṣābit ü muḳīmdir. Ve baʿżan ümm ile daḫi muʿabberdir. Anın'çün (19) ḫavātīn ḫānelerinde istiḳrār üzredirler ki «Va ḳarna fī-buyūtakunna»[61] (20) ḳavliyle istiḳrārlarına emr-i rabbānī cārīdir. Pes, bī-ḥareket olan bī-pā (21) ḥükmündedir. Ve ḳaçmaġa meydān araması

[56] Ona selâm olsun.
[2^{b}]: 44^{b} Y.
[57] Hızır'ın bastığı yerlerin yeşile dönmesi ile ilgili olarak bkz. Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* haz: Cemal Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara 1993, s. 204; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* 13. bs, Kapı yayını, İstanbul 2004, s. 204.
[58] Ziyy-i: ẕí Y.
[59] Fahrí, *Divan,* 36^{a}. Tarikat ehlinin yolunu kesen şimdi bunlardır bunlar. Bunlarla tanışık olan şeytana muhtaç değildir.
[60] Bitmedik ot içinde küçeni kıçından tut. Tavşanın ayakları yok, kaçmaya meydan arar.
[61] *Kur'an,* XXXIII (Ahzab), 33: «Evlerinizde oturun.» Ayet şöyledir: Evlerinizde oturun, eski cahiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve resülüne itaat edin. Ey ehli beyt! Allah sizden sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor. Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 421.

ṭabīʿatıñ zevāl ü inḥilālini beyāndır ki (22) o daḫi mevt-i ṣūrīye menūṭdur. Ve mevt dédikleri ṭabīʿat üzerine cārī olur. (23) Anınʾçün ẓuhūrunda cümle aḫżā vü ḳavī muʿaṭṭal olur. Nevʿan mevtde daḫi maḥsūs (24) oldıġından «an-Navmu aḫiʾ l-mavt»[62] dénildi. Ve bu ṭabīʿat-ı insāniyye yalñız külliyyeti cihetinden (25) ol ḫābı ele getürmekle ḳādir degildir. Zīrā ḫāṣıl olmaġa nefs-i ḥayvāniyyeniñ vesāṭatına (26) muḥtācdır. Zīrā nefs-i ḥayvāniyye yüzünden ekl ü şürb ü cimāʿ (27) u menāmda mużṭardır. Ve ḫargūş beçe dénildigi evāʾil-i ḫāb iʿtibārıyla daḫi **[3ª]** mümkindür. Ḫāb şol ṭabīʿatdır ki ḳuvā anıñla muʿaṭṭal olur démekdir. Ve tut küçeni ḳıçından (2) kelāmı ġālibā pesinden naẓar eyle démekdir ki terk eyle maʿnāsını mutażammındır. (3) Yāḫud ṭavşan ayaḳları yoḳ meydān arar ḳaçmaġa maʿnāsı istiġrāḳ-ı ḫāb (4) u ġafletden ʿibāretdir. Meṣelā ol ḫābıñ ṭavşanlar gibi ayaḳları ol<sa> kemāl-i bīzārından (5) fırāra meydān arardı déyü kemāl-i ġafletiñ beyāndır.

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel: -+-- -+-- -+-- -+-
Ol ḳadar ḫāb-ı teġāfül (6) ardına düşmüş denī
Vaḳt olur kim ḫāb da bīzār olup andan ḳaçar[63] (7)

5. Baḳ şu bostāncı oynuna ṭarı doldurmuş ḳoynuna(8)
Mināre şerīfesinde tarla arar saçmaġa[64]

(9) Baḳ şu bostāncı oynuna buyurduḳları ṣūret-i şeyḫīde olan nā-ḳābilleri taḥkīrendir ki (10) gūn-ā-gūn tezvīr ile ḫalḳı kendülere tabiʿiyyet ü celb <ve> şān u şöhret ḳaydına (11) düşüp geh ceẕbe-i sāḫte ve geh küşūfāt-ı süfliyye ile kimin başına tāc ve kimin (12) fülūs-i aḥmere muḥtāc eyledikleri luʿb-ı ʿaẓīm olmaġın baḳ şu bostāncı oynuna (13) buyururlar. Bostāncıdan murād mürşid-i kāmildir. Zīrā bostānda ḫāṣıl olan (14) ḳavun ve ḳarpuz meṣelidir ki içi yénüp ṭaşı yénmedigi ḥaḳīḳate işāretdir. (15) Erbāb-ı ḥaḳīḳatda ise oyun olmaz. Bināʾen ʿaleyh mürşid-i kāmil ẓann (16) olunmasun déyü oyun ḳayd eyledi. Ve oyundan murād iẓhār-ı riyā eyledigidir. (17) Ve daru doldurmuş ḳoynuna kelāmından murād iẓhār-ı keşāfet-i süfliyye vü ceẕbe-i sāḫte[sidir], (18) zīrā bāṭınīdir. Ḳoyundan murād daḫi oldur ki fesād-ı ḳalbidir. Ve mināre şerīfesinden murād (19) yine bu beytde maḳarr-ı ehluʾ llāh olan tekyelerdir ki maḳām-ı daʿvet-i ilaʾ llāhdır, zīrā (20) mināre ṣūret-i mürşid ile muʿabberdir. Üzerinde daʿvet-i ilaʾ

[62] «Uyku, ölümün kardeşidir.» Sofi sözü, bkz. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri,* Kitabevi yayını, İstanbul 2000, s. 405.
[3ª]: 45ª Y.
[63] Alçak gaflet uykusu ardına o kadar düşmüş ki an olur, uyku da usanır, ondan kaçar.
[64] Şu bostancının oyununa bak, koynuna darı doldurmuş; minare şerefesinde saçmaya tarla arar.

llāh olunup ḳavīm (21) ve derūnundan çıḳılması iʿtibārıyla, zīrā Ḥaḳḳa mavṣıl olan ṣırāṭ-ı evliyā göñlündendir, (22) zīrā:

Feʿilātün feʿilātün feʿilün
Remel: ++-- ++-- ++-
Bāb-ı Ḥaḳ ṭaşradan olmaz meftūḥ
Saña bāṭından érer feyż-i fütūḥ[65]

(23) Bu maḳāmda bostāncınıñ mināre şerīfesinde daru zerʿine ṣāliḥ tarla araması (24) maḳarr-ı ehluʾ llāhda ḳabūl-i aʿmāl-i riyā-ālūd u efʿāl-i bī-sūdına şāyeste (25) nādān-ı bī-temīz ṭalebinde oldığından kināyetdir. Yāḫud darudan murād tesbīḥ-i hezār-dāne(26)dir ki ḳandīl-i mināre gibi ẓulmet-ābād-ı dil-i «ʿavām-i havāmm»[66]a şuʿledir ve fīʾl-ḥaḳīḳa (27) anlar ʿindinde muʿteberdir. Yāḫud bostāncıdan murād mürşid-i kāmildir ki ḳoyna daru doldu[rması] (28) herkese bir ṣūretle ẓuhūrundan ʿibāretdir. Ve mināre şerīfesinde tarla araması aʿlādan ednāya (29) tenezzüli ṣūretidir. Yāḫud müstaḳarr-ı ʿilm-i rabbānī vü müstaḥaḳḳ-ı ilhām-ı sübḥānī olur, **[3ᵇ]** ḳalb teftīşinden ʿibāret ola. Yāḫud cihatuʾ l-ḥaḳīḳa vaʾ r-rubūbiyya[67] bostāncıdan (2) murād cenāb-ı Ḥaḳ ve oyundan murād «İn hiya illā fitnatuka»[68] miṣli şuʾūnāt-ı (3) ilāhiyye ve darudan murād keṣret-i tecelliyyāt-ı rabbāniyyesi olup mināre şerīfesinden (4) murād ṣūret-i insān-ı kāmil ve tarladan murād ḳalb-i ṣāf-ı pāk ve müstaḳarr-ı (5) fuyūżāt-ı ilāhiyye olur, dil-i tābnākdir vali-kullin vichatun.[69] (6)

6. Deñiz küpe ṣıġar mı güneş géce doġar mı
Ālātı olmayan ḫādım ʿavrat arar ḳuçmaġa[70]

(7) Bu daḫi nā-ḳābil olan meşāyıḫa tevbīḫ ṭarīḳıyla buyururlar ki: Deñiz küpe ṣıġar mı, yaʿni mānend-i deryā-yı (8) bī-pāyān olan maʿārif-i ilāhiyye küp miṣli ẕayḳ u kişt-pāre-i nā-temīze ṣıġar mı,

[65] Hakk'ın kapısı dışarıdan açılmaz. Ardına kadar açılma sana içten olur.
[66] al-¤Avāmu ka' l-havām: «Halk böcekler gibidir.» Arap atasözü olmalıdır.
[3ᵇ]: 45ᵇ Y.
[67] Terbiye ve asıl yönünden.
[68] *Kur'an,* VII (Araf), 155: «Bu ancak senin imtihanındır». Ayet şöyledir: Musa tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Musa dedi ki: "Ey rabbim! Dileseydin onları da beni de daha önce helâk ederdin, içimizden birtakım beyinsizlerin işlediği günah yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırırsın, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en iyisisin. Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 168.
[69] *Kur'an,* II (Bakara), 148: «Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır.» Ayet şöyledir: Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır. (Ey müminler!) Siz hayır işlerinde yarışın. Nerede olursanız olun sonunda Allah hepinizi biraraya getirir. Şüphesiz Allah her şeye kādirdir. Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 22.
[70] Deniz küpe sığar mı, güneş gece doğar mı? Aleti olmayan hadım, sarılmaya eş arar.

güneş (9) géce doġar mı<dan> murād nūr-ı maḥabbet-i yezdānī ve şems-i tābān-ı cemāl-i ḥamedānī-i ẓulmet-ābād dil-i nā-ḳābilde (10) ẓāhir ü nümāyān olur. Böyle iken ol nādān ser-māye-i merdān olan māye-i Muḥammediyyeden bī-behre (11) ricl-i ʿaḳīm gibi bī-şöhre oldıġın bilmeyüp ʿıyāl maḳāmında sālik-i (12) dergāh-ı züʾl-celāli ḥaḳḳında nikāḥ-ı maʿnevī vü ezvāc-ı ḥaḳīḳī ṣūretde iẓhār-ı pāy-bend-i (13) bī-fāʾide ile envāʿ-ı ʿuḳūbāta dūçār ve encām<ı> ḥasruʾ d-dünyā vaʾ l-āḫira[71] eylediġiñ (14) beyāndır. Yāḫud deñiz küpe ṣıġar mı, yaʿni biḥār-ı aḥadiyyet ki biʾ l-cümle keṯrāt anda (15) muẓmaḥill ü müstehlek-i fīʾ ẕ-ẕāt iken erbāb-ı sevāḥil-i keṯret-i biʾ l-külliyye vāḳıf-ı esrār-ı (16) aḥadiyyet olur mı. Ve güneş géce doġar mı, yaʿni şems-i aḥadiyyetiñ inʿikās-ı (17) envārından ḥāṣıl olan sāye-i vāḥidiyyet ki vucūd-ı iżāfīdir, ʿayn-ı şems-i aḥadiyyetinde (18) ola bilür mi, zīrā ẓıll ẕüʾ l-ẓıllıñ ve vucūd-ı izāfī vucūd-ı ḥaḳīḳīniñ ʿaynı olmamaḳ (19) lāzım gelse sāyeye şems ıṭlāḳı ṣaḥīḥ ve ḫalka Ḥaḳ déme cāʾiz olurdı. (20) Bu ise muḥāldir ki <Allāh> taʿālā şānuhu ʿan-ẕālik ʿulluvvan kabīrā.[72] Ālātı olmayan ḫādımdan (21) murād eşnā-yı ʿilm-i ledün ve ẕāʾıḳ-ı şarāb-ı ṭahūr-ı maʿārif-i ilāhiyye olmayan mürşiddir. (22) ʿAvrat arar ḳoçmaġa, yaʿni nefs-i küll ki civār-ı ḥaḳīḳat u ʿilm-i ʿālem-i ervāḥ u esrār-ı aʿyān-ı (23) ṣābitedir ki «Man ʿarafa nafsahu faḳad ʿarafa rabbahu»[73] ile muʿabber ü muʿarrefdir, vāṣıl oldum ẓannıyla (24) ṣūret-i şeyḫide iddiʿāvī irşād eylediklerīdir.

7. Ekinci iken ekmeden ekinleri (25) bitmeden
Oraḳ almış eline ekin arar biçmege[74]

Bu beytde ekinciden murād zāhid-i bārid (26) olmaḳ gerekdir ki «ad-Dunyā mazraʿatuʾ l-āḫira»[75] silkine sālik ve cehl ü ġaflet ve ḫā̆b (27) u külfet ile edā eylediġi namāz u rūze vü ʿibādāt-ı farīża ve sinninde kemāl-i taḳṣīrātı (28) bedīdār ve henūz derece-i ḳabūle vuṣūlı nā-maʿlūm iken «Acrun ġayru mamnūn»[76] ümmīd ü recāsında **[4ª]** oldıġı mezrūʿātı bilmeyen ḥarrāṯ-ı bī-idrākiñ eline oraḳ alup biçmege ekin aramasına (2) belki andan daḫi bedter idigini beyāndır. Yāḫud ekinciden murād nişīn-i seccāde-i irşād (3) olan meşāyıḫ-ı ʿiẓām ḥażarātı olma daḫi mümkindür. Ekinci ekin ekmeden dédigi ḳabūl-i tāmları (4) maʿlūm olmadan ve ekinleri bitmeden yaʿni ḳalb-i vucūd-ı sālikde āṯār-ı enfās-ı ṭayyibeleri ẓuhūr (5) étmeden sālik-i bī-idrāk

[71] Dünya ve ahiret üzüntüsü.
[72] Şanı yüce Allah bundan ulu ve büyüktür.
[73] «Kendini bilen rabbini bilir.» Mehmet Yılmaz, a.g.e, s. 122.
[74] Ekinciyken ekmeden, ekinleri bitmeden orak almış eline biçmeye ekin arar.
[75] «Dünya ahiretin tarlasıdır.» Mehmet Yılmaz, a.g.e, s. 36.
[76] XCV (Tin), 6: «Eksilmeyen devamlı bir ecir.» Ayet şöyledir: Fakat iman edip salih amel işleyenler için eksilmeyen devamlı bir ecir vardır. Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 597.
[4ª]: 46ª Y.

kendüyi ādam-ı[77] ḥaḳīḳī derecesin buldum ẓannıyla oraḳ alup (6) eline ekin arar biçmege dédigi ḳapdığı muṣṭalaḥāt u kelimāt-ı efsāne ve sāʾir tāc u (7) ḫırḳa miṣli libās-ı dervīşāne ile beyhūde lāf u güẕāf ve cemʿ-i merede sevdāsına (8) ẕāhib olduḳların beyān éder, naẓm:

Mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün
Hezec: --+ +--+ +--+ +--
Cemʿ-i merede redde sebeb ṭurfa belādır
Tevḥīde (9) ériş vaḥdeti bul ʿömri aña saç
Pālās olamaz cennet-i vesvās derūnı
Pāk eyle (10) göñül ḫānesini çeşm-i diliñ aç[78]

8. Terzīye varırısañ destgāhını görürsüñ (11)
Miḳrāṣı ignesi yoḳ ḳaftān arar biçmege[79]

Terzīden murād ʿulamā-i ẕāhirdir ki ancaḳ ʿilmleri (12) ʿilm-i resme-i münḥaṣıradır. Ve destgāhdan murād aḳlām u medrese vü maḥall-i maḥākim-i ḥall-i sāʾiredir ki miḳrāṣ (13) <u> ignesi olmayup biçmege ḳaftān araması ḥall-i işkāle ʿadīmuʾ l-iḳtidārdır. Ve ʿilm ü maʿārifden (14) bī-behre vü nāber-ḫurdār iken ḳaftān araması ṭālib-i münāṣib-i ʿaliyye(15)sine olduḳların beyāndır, naẓm:

Feʿilātün mefāʿilün feʿilün
Hafīf: ++-- +-+- ++-
Zāġlar tutmuş hep gülistānı
Diñlemez kimse ʿandelībānı (16)
Ṣaḥv ile maḥvı bir görür zāhid
Ḳıyl ü ḳāl añlar ʿilm ü ʿirfānı[80]

Yāḫud meşāyıḫ-ı ʿiẓām eṭıbbā-yı (17) rūḥānī olduḳları iʿtibārıyla bu maḳāmda terzīden murād eṭıbbā-yı cismānī olmaḳ daḫi muḫtemeldir. (18) Destgāhdan <murād> dükkānları<dır>. Ve miḳrāṣ u ignesi olmadığı henūz fenn-i nabż u nīşter (19) ve ʿilm-i edviye vü eşribeden bī-ḫaber iken biçmege ḳaftān araması iddiʿā-yı ṭabābet ve

[77] Ādam 'sofi, ârif, temiz yaşayışlı, Tanrı bilgesi, alp, eren, beyefendi' anlamlarına geldiğinden âdem kelimesine tercih edildi. Âdam kelimesi için bkz. Mustafa S[inan] Kaçalin, *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-namesi,* Kitabevi yayını, İstanbul 2006, s. 135, 307.

[78] İnatçıları toplamak, redde sebep olan görülmemiş bir belâdır. Tevhide eriş, vahdeti bul, ömrü ona saç. İçi şeytanın barınağı olan aba (giymekle derviş) olamaz. Gönül evini temizle, kalp gözünü aç.

[79] Terziye varırsan tezgâhını görürsün. Makasıyla iğnesi yok, biçmeye kaftan arar.

[80] Gül bahçesini hep kargalar tutmuş, kimse bülbülleri dinlemez. Zahit, sahv ile mahvı* bir görür, ilimle irfanı dedikodu anlar.

* Sahv ile mahv tasavvufta bir mertebeyi ifade eder ve sahv ba¤da¢ l-mahv ile tabir edilir. Bu tabir ise kendinden geçen salikin manevî tecrübeden sonra kendine gelmesi, şuur ve idrak hâline dönmesi demektir, bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Marifet yayını, İstanbul 1995, s. 450.

icrā-yı (20) ṣanʿat sevdāsıyla ḳālıb-ı insānı meḥekk-i tecrübeye döndürüp ṣaḥīḥi saḳīm ve vucūd-ı (21) marīżi ʿadīm belki resīde-i derece-i ʿaẕāb-ı elīm eylemesi ṣūretidir, naẓm:

Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün
Hezec: +--- +--- +--- +---
Ṣaḳīmi mustaḳīm ü (22) ten-dürüst eylerse merżānı
ʿAceb mi mürşid-i kāmil ṭabīb-i ḥāẕıḳ-ı cāndır
Ṭabābet déyü (23) ẕāhid ekl ü şürbin keşretin añlar
İnanma dāḫil-i cennet de olsa ʿayn-ı ḥayvāndır[81] (24)

9. Şu insān ne masḫara masḫaradan masḫara
Yalçın ḳaya ıssı ṭaġ ḳonaḳ arar göçmege[82]

(25) Şu insān ne masḫara yaʿni «Ṣumma radadnāhu asfala sāfilīn»[83] nüvişte cebīni masḫaradan masḫara (26) olanıñ «Kaʾ l-anʿāmi bal hum ażall»[84] mefhūmı kemāl-i yaḳīni iken yalçın ḳaya ki vucūd-ı ʿārıża-i (27) beşeriyyesidir. Ve ıssı ṭaġdan murād ṣıfāt-ı nāriyye-i maʿneviyyesi ki kibr-i ʿaceb <ü> kibr-i raḫv (28) u şehvet ü ġażab ve sāʾir āteş-i maḥabbet-i sivā ile memlū ḳalb veʾ l-ḥāṣıl ḥāl-i pür-melāl[85] **[4^{b}]** muḥarrer iken göçmege ḳonaḳ araması ṭūl-i emel u ḥubb-i riyāset ārzūsıyla ḥāline rāżı olup (2) nıḳmetin niʿmet nefretin vuṣlat zaḥmetin raḥmet ʿaẕābın maġfiret eyledigidir ki (3) zihī ḥamāḳatdır démekdir. Yāḫud şu insān ne masḫara dédigi ṣulb-i pederden raḥm-ı mādere (4) tenzīli iʿtibārıyla masḫaradan masḫara dédigi tekrār raḥm-ı māderden ḫurūc ile iki defʿa (5) rāh <u> yoldan geldigi iʿtibārıyladır. Yalçın ḳaya dédigi ʿālem-i ṣabāvet ve ıssı ṭaġdan (6) murād şebābet ve ḳonaḳ aramasından murād yā izdivāc-ı zen-i dünyā yāḫud «Kulli nafsin (7) ẕāʾiḳatuʾ l-mavt»[86] muḳteżāsınca müntehī-i irtiḥāl-i ʿālem-i baḳā oldıġıdır faʾ l-yutaʾammal.[87] (08)

[81] Ehil bir can tabibi olan kâmil mürşit yanlışı doğru, hastayı sağlam ederse şaşılır mı? Zahit, tıp deyince yeme içme çokluğunu anlar. Cennette de olsa inanma, hayvanın ta kendisidir.
[82] Şu insan ne maskaradır, maskaradan da maskaradır. Yalçın kaya, sıcak dağ; göçmeye konak arar.
[83] *Kur'an,* XCV (Tin), 5: «Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.» Hayrettin Karaman vd., a.g.e, s. 596; Mehmet Yılmaz, a.g.e, s. 15-16, 147.
[84] *Kur'an,* VII (Araf), 179: «İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar.» Ayet şöyledir: And olsun biz insan ve cinlerden birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir, hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır. Hayrettin Karaman vd., a.g.e, s. 173; Mehmet Yılmaz, a.g.e, s. 29.
[85] Melāl: menāl Y.
[4^{b}]: 46^{b} Y.
[86] *Kur'an,* III (Al-i İmran), 185: «Her canlı ölümü tadacaktır.» Ayet şöyledir: Her canlı ölümü tadacaktır ve ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam

10. Müftī Baba sözüni maʿnā bürür yüzüni
Aġladı añlamayan añlar arar seçmege[88]

(9) Müftī buyurduḳları fīʾ l-aṣl neşr-i ʿulūm-i ẓāhirī ile serzede ve ẓuhūr-ı baʿde «nūrun ʿalā-nūr»[89] olaraḳ (10) bābuʾ s-selām-ı şerīʿatdan vāṣıl-ı beyt-i ḥaḳīḳat olduḳlarına remz ü işāretdir. Baba (11) buyurduḳları mirʾāt-ı ẕāt u ṣıfāt olup «Hal fīʾ d-dārayni ġayrī»[90] zemzemesiyle naʿre-s<er>ā (12) ve rütbe-i ʿaliyye-i «Abuʾ l-vaḳtī»[91] ki «Vaʾ llāhu min-varāʾihim muḥīṭ»[92] sırrıdır, resā olduḳların işʿārdır, (13) lākin ol maḳām-ı dil-küşāda her bir manṭūḳ olan kelāma daḫi maṣdar-ı ẕāt-ı şerīfleri oldıġı (14) Müftī Baba sözüni déyü buyurduḳları ʿibārelerinden münfehimdir. Maʿnā bürür yüzüni buyurduḳları (15) «Avliyāʾī taḫta ḳibābī lā-yaʿrifuhum ġayrī»[93] sırrına īmā ve «Avliyāʾuʾ llāh ʿarāʾisuʾ llāh valā yaraʾ l-ʿarāʾis (16) illaʾ l-muḥrimūn»[94] remzlerine işāretdir. Aġladı añlamayan buyurduḳları taḫassür-i bīgānegāndan (17) ʿibāretdir ki bu gūne maʿānī-i ḥaḳīḳiyyeyi cāmiʿa kelāmdır. Ve bār-ı ehluʾ llāhī elfāẕ-ı mecāziyyeyi (18) cühelāya nisbet édüp baḳar gibi baḳtıḳlarına işāretdir. Añlar arar seçmege buyurduḳları (19) ḥall-i işkāle muḳtedir ʿārif-i biʾ llāh u vāṣıl-ı ilaʾ llāh ararlar ki keşf-i esrār eyleye (20) maʿa-hāẕā ki «Lā-taʿliḳuʾ l-cavāhir fī-aʿnāḳiʾ l-ḫanāzir»[95] mā-ṣadaḳ nā-ehl<e> ise keşf-i esrār (21) maḥżan ḥarām belki küfrdür ki keşfüʾ l-esrār küfr daḫi «Lā-tuʿṭuʾ l-ḥikmata ġayra ahlihā fa-taẕlimūhā»[96]dır. (22) Yāḫud añlar arar seçmege buyurduḳları yaʿni ʿilmleri ancaḳ ʿilm-i resm-i maḫṣar olanlar ḥall-i işkāl éderiz (23) emniyyesiyle her biri bir güne ṣīġaya keşīde eylediklerin beyāndır ki cüzʾin yeşil ḳabını yémekle dād (24) bulunmaz iken bulunur ẓann éderler. Heyhāt heyhāt ki mürşid-i kāmil ḳablaʾ t-taraddut vaʾ l-ḫizma[97] sözlerine (25) eşnā ve ẕevḳlerine

verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o gerçekten kurtuluşa ermiştir. Bu dünya hayatı ise aldatma metaından başka bir şey değildir. Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 73; Mehmet Yılmaz, a.g.e, 96.

[87] Düşünülsün, tekrar bakılsın.

[88] Müftü Baba sözüdür, yüzünü mana bürür. Anlamayan ağladı, seçmeye anlar arar.

[89] «Nur üstü nur.» Mehmet Yılmaz, a.g.e, s. 133.

[90] «İki dünyada benden başka var mıdır?» Kutsi hadis.

[91] «Ben vaktin babasıyım.» Sofi sözü olmalıdır.

[92] *Kur'an,* LXXXV (Büruc), 20: «Allah onları arkalarından kuşatmıştır.» Hayrettin Karaman vd, a.g.e, s. 590.

[93] «Kubbemin altında öyle evliyam vardır ki benden başkası bilmez.» Hadis, bkz. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis-Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler,* Yediveren yayını, Konya 2001, s. 285.

[94] «Evliyaullah Allah'ın sevgilileridir, onları ancak korunmuşlar görür.» Kutsi hadis.

[95] «Cevherleri hınzırların boynuna asmayınız.» Hadis olmalıdır.

[96] «Hikmeti ehlinden başkasına vermeyiniz, ona kötülük etmiş olursunuz.» Sofi sözü ya da hadis olabilir.

[97] Gidiş geliş ile hizmetten önce.

ẕevḳyāb oluna démekdir. Ve bu miṡli manṭıḳ-ı ṭayrıñ ḫātimi (26) Yūnus Emre dér ki Ṭabduḳ Emreniñ ḥalīfesidir nétekim:

Yūnus bir ṭoġan idi (27) ḳondı Ṭabduḳ eline
Öyle şikāra geldi bu yuva ḳuşı degül[98]

naẓmından ẓāhirdir. (28) Ol daḫi Sinān Emre ḥażretleriniñ <ḥalīfesi>dir.[99] Ve Yūnus Emre ekṡer bu lisānda naẓmına sebeb aṣlā üstād **[5[a]]** görmedigindendir, zīrā Meşāʿiruʾ ş-şuʿarāda[100] meẕkūrdur ki Yūnus her bār oḳumaḳ ḳaṣd eylemiş, (2) ḥurūf-ı tehecc ī tamām étme müyesser olmamış ve dili dönmemiş, bināʾen aleyh her kelimātı lisānuʾ (3)l-ġaybdır. Ve egerçi andan ṣoñra baʿżan ehluʾ llāh bu meẕāḳ üzerine gitmiş ve naẓmda aña (4) taḳlīd étmişdir, lākin bir naẓm yoḳdur ki kelām-ı Yūnusda ol naẓmıñ maʿnāsı mefḳūr ola (5) her ne ḳadar ġayrıñ naẓmında ārāyiş ü selāset daḫi olsa. Veʾ l-ḥāṣıl nādān u zühhādān-ı (6) ḫuşk-ṭabʿān raḥmetden maʿnā yüzüni ve ḥaḳīḳat vechini elfāẓ-ı ser-serī vü niḳāb-ı (7) temṡīlāt ile setr eylemişlerdir, tā ki erbāb-ı inkār u muḳallidān muṭṭaliʿ-i esrār-ı merdān olmayalar. (8) Mevlānā:

Fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün
Remel: -+-- -+-- -+-
Guftayaş pūşīda ḫuştar sirr-i yār[101]

Va minaʾ llāhiʾ t-tavfīḳu vaʾ l-istiʿāna.[102]

---

[98] Yunus bir doğandı, Tapduk eline kondu. Öyle ava geldi, bu yuva kuşu değildir. Beyit, *Yunus [1240-1320] Divanı*'nda şu şekildedir:

Yûnus bir toganıdı kondı Tapduk kolına
Ava şikâre geldi bu yuva kuşı degül

Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı-II, Tenkitli Metin,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1990, s. 172.

[99] Burada anılan Sinan Emre (Âşık),* Sinan Ata olmalıdır. Bilindiği gibi Sinan Ata, Tabduk Emre'nin şeyhiydi. Köprülü [4 Aralık 1890-28 Haziran 1966]nün, İsmail Hakkí-i Bursevî [ö. 1726]nin Yunus Şerhi'ne dayanarak verdiği bilgiye göre Sinan Ata Buharalıdır, Cengiz [ö. 1227] istilâsı üzerine Anadolu'ya göç etmiş, daha sonra Tabduk Emre'nin şeyhi olmuştur, bkz. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilâvelerle yayımlayan: Orhan F. Köprülü, 8. bs, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1993, s. 267; Bursevî'nin Şerh'i için bkz. Necla Pekolcay ile Emine Sevim, *Yunus Emre'nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri-Yunus Emre'nin Bir Eseriyle İlgili Şerhlerin Yazmaları,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1991, s. 180.

* Emre kelimesinin "âşık" anlamı için bkz. Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü,* Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1983, s. 83.

[5[a]]: 47[a] Y.

[100] Meşā¤iruɕ ş-şu¤arāda: Teẕkíre-i Lašífíde Y. Bu bilgi, Latifî [Kastamonu 1491-Mısır 1582] *Tezkiresi*'nde değil Âşık Çelebi [Prizren 1519-Üsküp 1572]nin *Meşâ¤iru' ş-şu¤arâ*'sında yer almaktadır, bkz. G. M. Meredith Owens, *Meşâ¤ir üş-Şu¤arâ or Tezkere of ¤Âşık Çelebi,* London 1971, 98[b].

[101] Sevgilinin sırrının gizli olması daha hoştur.

[102] Yardım ve başarı Allah'tandır.

3. Sonuç

1- Fahrî, XVIII. yüzyıl divan sahibi mutasavvıf-şairlerdendir. Şarköylü olup 1799'da ölmüştür. Celvetiyye tarikatına mensuptur. Silsilesi İsmail Hakkî-i Bursevî yolu ile Aziz Mahmud Hüdaî'ye ulaşır.

2- Fahrî, Müftü Baba'ya ait şathiyeyi tasavvufî açıdan yorumlamış, bir de bu şathiyeyi tanzir etmiştir.

3- Mütfü Babaya ait şathiye; akla aykırı, saçma görünen ve dinleyeni güldürüp düşündüren şathiyeler sınıfına girmektedir. Manzume Hece (7+7) ölçüsüyle kaleme alınmış, Yunus Emre'nin «Çıkdum erik dalına andan yédüm üzümi» ve Kaygusuz Abdal'ın «Kaplu kaplu bagalar kanatlanmış uçmaga» mısraı ile başlayan şathiyeleri tarzında yazılmıştır.

4- Müftü Baba'nın kimliği ile ilgili bir bilgi elde edilememiştir.

KAYNAKÇA

ABDU' L-BÂKİ, Muhammad Fu'âd, *al-Muʿcamuʾ l-mufahras li-alfâziʾ l-Kurʾâniʾ l-karîm bi-hâşiyâtiʾ l-mushafiʾ ş-şarîf,* at-tabʿuʾ r-râbiʿ, Dâruʾ l-fikr, (Mısır) 1414/1994, xiv+ 950.

ARMSTRONG, Amatullah, *Sufî Terminology (al-Qamus al-sufi): The Mystical Language of Islam,* Ferozsons Ltd, Karachi-Pakistan 2001, xiii+277 s.

ARSLAN, Mehmet, *Zâtî Süleyman Efendi: Divan ve Sevanihuʾ n-nevâdir fi- maʿrifetiʾ l-ʿanâsır,* Dilek Matbaası, Sivas 1994, 173 s.

ATİK, Hikmet, *Nakşî Ali Akkirmanî Divanı*, Buruciye yayını, Sivas 2007, 352 s.

AYVANSARAYÎ, Hafız Hüseyin [ö. 1787], *Hadîkatüʾ l-cevâmiʿ,* telifi: 1781; zeyl ve ilâveler: ALİ SATI Efendi [ö. 1842] ve SÜLEYMAN BESİM, 1. bs. 1865; haz: İhsan ERZİ [1920-1987], Tercüman yayını, İstanbul 1987, I: 248, II: 128 s; haz: Ahmed Nezih GALİTEKİN, İşaret yayını, İstanbul 2001, 744 s.

BABA, Safer, *Istılâhat-ı sofiyye fi-vatan-ı asliyye: Tasavvuf Terimleri,* Hetenketen yayını, İstanbul 1998, 318 s.

BALTACI, Cahid, *Tasavvuf Lügati,* Elif neşriyat, İstanbul 1981, 184 s.

BURSALI Mehmed Tahir [1861-1924], *Osmanlı Müellifleri,* haz: A. Fikri Yavuz ve İsmail ÖZEN, Meral yayını, İstanbul 1972, I-III c.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlügü,* Rehber yayını, Ankara 1997, 790 s.

CEYLAN, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri,* Kitabevi yayını, İstanbul 2000, 463 s.

ÇATAK, Ali Develili Âşık, *Bütün Yönleriyle Seyranî,* Bayrak Yayımcılık, Kayseri 1992, 544 s.

ÇELEBİOĞLU, Amil, "Hz. Mevlana'ya İzafe Edilen Bir Gazelin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1998, ss. 519-524.

ÇELEBİOĞLU, Amil, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", *Yunus Emre Sempozyumu-Bildiriler,* Marmara Üniversitesi yayını, İstanbul 1992, ss. 73-82. Aynı makale: *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları,* Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1998, ss. 553-561.

DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş, *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını, İstanbul (tarihsiz), vii+774 s.

Dergâh TDEA: *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi: Devirler, İsimler, Eserler, Terimler,* Dergâh Yayınları, İstanbul 1977-1998, I-VIII c.

DİA: *İslâm Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı yayını, İstanbul 1988- (Eserin yayımı devam etmektedir).

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlügü,* Türk Dil Kurumu yayını, Ankara 1983, xi+483 s.

ERDOĞAN, Kenan, *Niyazî-i Mısrî Divanı,* Akçağ yayını, Ankara 1998, cxcvi+262 s.+ Tıpkıbasım, 48 s.

ERGUN, Sadettin Nüzhet, *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri,* Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul (tarihsiz), 471 s.

FAHRÎ Ahmed, *Divan,* Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdayî Tekkesi no. 1254/1, 1^{b}-43^{a} yk.

FAHRÎ Ahmed, *Şerh-i elif-name,* Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İ. Saib Yazmaları, no. 636, 1^{b}-18^{a} yk.

FATİN Davud [1813-1866], *Hâtimetü' l-eş'âr,* İstanbul 1271/1854, 459 s.

GALİTEKİN, Ahmed Nezih, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Cami, Tekke, Medrese, Mektep, Türbe Hamam, Kütüphane, Matbaa, Mahalle ve Selatin İmaretleri,* İşaret yayını, İstanbul 2003, 1168 s.

GÜZEL, Abdurrahman, "Tekke Şiiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı-III (Halk Şiiri),* sayı 445-450/Ocak-Haziran 1989, s. 251-454.

GÜZEL, Abdurrahman, *Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî),* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1981, xvi+343 s.

HAYRETÎ, *Divan,* Tenkidli basım, haz: Mehmed ÇAVUŞOĞLU ve M. Ali TANYERİ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1981, xxiv+448 s.

İA: *İslâm Ansiklopedisi,* Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1978, Kültür ve Turizm Bakanlığı yayını, İstanbul 1986, I-XIII c.

İNEHAN-ZADE Tuman, Mehmet Nail [ö. 1958], *Tuhfe-i Nailî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri,* haz: Cemal KURNAZ ve Mustafa TATÇI, Bizim Büro yayını, Ankara 2001, I-II c, 99+1264 s.

KAÇALİN, Mustafa S[inan], *Dedem Korkut'un Kazan Bey Oguz-namesi: Hikâyet-i Oguz-nâme-i Kazân Bég ve Gayrı-Metin ve Açıklamalar,* Kitabevi yayını, İstanbul 2006, 406 s.

KAMEL, Fouad, *Dictionary for Soufi Terms,* Dar al-Jil, Beyrouth 1993, 296+151 s.

KARA, İsmail ve İskender PALA, "Şathiye", *Dergâh TDEA,* İstanbul 1998, c. VIII, ss. 108-109.

KARAMAN, Hayrettin ve Ali ÖZEK, İbrahim Kafi DÖNMEZ, Mustafa ÇAĞRICI, Sadrettin GÜMÜŞ, Ali TURGUT, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali,* Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara 2005, viii+604+36 s.

KAVAKÇI, Yusuf Ziya, ***İslâm Araştırmalarında Usûl,* 4. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1991, 216 s.**

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilâvelerle yayıma haz: Orhan F. KÖPRÜLÜ, 8. bs, Diyanet İşleri Başkanlığı yayını, Ankara 1993, 19+415+27 s.

KURNAZ, Cemal ve Mustafa TATÇI, *Türk Edebiyatında Şathiye,* Akçağ yayını, Ankara 2001, x+346 s.

MEHMED SÜREYYA [ö. 1908], *Sicill-i Osmanî: Tezkire-i meşâhir-i Osmanî,* Yayına haz: Nuri AKBAYAR, Eski yazıdan aktaran: Seyit Ali KAHRAMAN, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını, İstanbul 1996, I-VI c, 2068 s.

Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlügü, ed. Zafer ERGİNLİ, Kalem yayını, İstanbul 2006, 1326 s.

NAMLI, Ali, "İsmail Hakkı Bursevî", *DİA,* İstanbul 2001, c. XXIII, ss. 102-106.

OMAY, Asuman, *Zâtî Süleyman Efendi, Miftâhu' l-mesâ'il,* Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi SBE, 2001, 70 yk, YÖK Ulusal Tez Merkezi no. 108696.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı,* haz: Cemal KURNAZ, Türkiye Diyanet Vakfı yayını, Ankara 1993, lxvi+500 s.

ONAY, Ahmet Talat, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i,* haz: Cemal KURNAZ, Akçağ yayını, Ankara 1996, xii+417 s.

OWENS, G. M. Meredith, *Meşâ'ir üş-Şu'arâ or Tezkere of 'Âşık Çelebi,* London 1971, xxv+66+587 s.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlügü,* 13. bs, Kapı yayını, İstanbul 2004, 638 s.

PEKOLCAY, Necla ve Emine SEVİM, *Yunus Emre'nin Şahsiyeti ve Yunus Emre Şerhleri-Yunus Emre'nin Bir Eseriyle İlgili Şerhlerin Yazmaları,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1991, viii+224 s.

RENARD, John, *Historical Dictionary of Sufism,* Scareciow Press, Toronto 2005, xliii+351 s.

SECCADÎ, Cafer Seyyid, *Ferheng-i Istılahât u ta'birat-ı irfanî: Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlügü (Açıklamalı ve Alfabetik),* çev. Hakkı UYGUR, Ensar neşriyat, İstanbul 2007, 536 s.

SEFERCİOĞLU, M[ustafa] Nejat, *Dükakin-zade Ahmed Bey Divanı-Gazeller,* Bitirme tezi, [AÜ Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi] Türk Edebiyatı kürsüsü, 1970-1971, xx+273 s.

SÜZEN, Hüseyin, *Dükakinzade Ahmed Bey Divanı –İnceleme-Tenkitli Metin-,* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, lxxxv+445 s.

Ş[EMSEDDİN] Sami [1850-1904], *Kãmûsu' l-aʿlâm (Tarih ve Cografya Lügati),* Mihran Matbaası, İstanbul 1898, I-VI c.

ŞAHİN, Erdal, "Kuş Dili", *Kültür Tarihimizde Gizli Diller ve Şifreler,* ed. Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, Picus yayını, İstanbul 2008, ss. 11-34.

ŞİMŞEK, Selami, *Keşanlı Süleyman Zâtî ve XVIII. Asırda Celvetîlik,* Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, 2005, 330 s, YÖK Ulusal Tez Merkezi no. 162944.

TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı,* Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1990, I (xxvii+500 s.)-II (xiv+491 s.) c.

TYDK: *İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Katalogu,* I-IV c.

ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlügü,* Marifet yayını, İstanbul 1995, 604 s.

USTAOĞLU, Osman, *Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri,* Filiz Matbaası, Ankara 2001, I-III c.

UYSAL, Muhittin, *Tasavvuf Kültüründe Hadis-Tasavvuf Kaynaklarındaki Tartışmalı Rivayetler,* Yediveren yayını, Konya 2001, 472 s.

YAZICI, Tahsin, "Şath", *İA,* İstanbul 1979, c. XI, ss. 350-351.

YILMAZ, Mehmet, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler – Ansiklopedik Sözlük-,* Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, 196 s.

ZÂTÎ Süleyman, *Divan,* Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 92, 20 yk; Takvim-i Vekayi Matbaası 1257/1841, 58 s.

ZÂTÎ Süleyman, *Miftâhu' l-mesâ'il,* Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 29, 23 yk.

ZÂTÎ Süleyman, *Sevânihu' n-nevâdir fi-maʿrifeti' l-ʿanâsır,* Süleymaniye Ktp. Haşim Paşa no. 7, 24 yk; Matbaa-i Amire, 1275/1859, ss. 61-89.

ZÂTÎ Süleyman, *Şerh-i gazel-i Nakşî,* Hacı Selim Ağa Ktp. Hüdayi Efendi no. 592, 7 yk.

ZÂTÎ Süleyman, *Şerh-i kasîde-i Hakkî,* Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud no. 2746, 41-66 yk.

View publication stats